

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 7 Sayı/ISSUE 13 Yıl/YEAR: 2024

Alındı/RECEIVED: 31-05-2024 – Kabul/ACCEPTED: 29-05-2024

Çin'in Dış Yardımları: Örtülü Bir Kolonyalizm mi, İdealist bir İnisiyatif mi?

Çin ve Batı Dış Yardımlarının Karşılaştırmalı Analizi

China's Foreign Aid: A Covert Colonialism or an Idealist Initiative? A Comparative Analysis of Chinese and Western Foreign Aid

İhsan KURTBAŞ¹

Abstract

American statesman John Adams famously said: *"There are two ways to conquer and enslave a country: one is by the sword; the other is by debt."* This saying is a striking reference to the fact that international financial relations such as loans, aid and grants cannot be angelic initiatives stemming from pure goodwill.

In this context, the question of whether international foreign aid is "a benevolent policy stemming from the idealistic stances of countries" or "a colonialist instrument

Öz

Amerikalı devlet adamı, John Adams'ın ünlü bir sözü şöyledir: *"Bir ülkeyi fethetmenin ve köleleştirmenin iki yolu vardır: Biri kılıçladır; diğeri ise borçladır."* Bu söz, borç, yardım ve hibe gibi uluslararası mali ilişkilerin, salt iyi niyetten kaynaklı, meleksi bir girişim olamayacağı gerçeğine yapılan çarpıcı bir yollamadır.

Bu çerçevede uluslararası dış yardımların, ülkelerin "idealist duruşlarından kaynaklı iyilikçi bir politika mı", yoksa "pragmatist

* Bu çalışma, 22-24 Kasım 2023 tarihinde Ardahan Üniversitesi'nde düzenlenen "III. Uluslararası İlişkiler Sempozyumu"nda sözlü olarak sunulmuş bildirinin "genişletilmiş" hâlidir.

¹ İhsan KURTBAŞ, Doç. Dr.; Ardahan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ihsankurtbas@ardahan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5828-6887

stemming from their pragmatist goals” is a critical issue.

The purpose of this study is to conduct a comparative analysis between Chinese and Western aid and to investigate whether Chinese foreign aid is “based on mutual benefit as a reflection of China’s civilizationist perspective” or “serves a covert function as a tool of its hegemonic ambitions loaded with neo-colonialism.”

At this point, the argumentative position of the article is to base the argument that the world is heading towards bipolarity or, more likely, multipolarity, and to investigate the following in Chinese aid: is that hegemonic and colonialist goals are decisive. However, China, which has recently cloned the aid policies of the West, is trying to “produce consent” by basing the rhetoric of its foreign aid policy on the notions of “peaceful, civilizational and philanthropic”.

In the same context, the colonialist, imperialist and hegemonic dimensions of Western aid cannot be ignored; Western aid is not innocent at all. Because there is not always a linear relationship between the countries receiving Western aid and their poverty levels, geostrategic goals, economic and political interests have a very important place in Western aid.

Keywords: *Chinese Foreign Aid, Western Aid, Hegemony, Neo-Colonialism, Constructivism.*

hedeflerinden neşet eden kolonyalist bir enstrüman mı” olduğu meselesi kritik önemi haiz bir konudur.

Bu çalışmanın amacı; Çin ve Batı yardımları arasında karşılaştırmalı bir analiz yaparak, Çin dış yardımlarının, “Çin’in medeniyetçi perspektifinin bir yansıması olarak karşılıklı yarara mı dayandığını”, yoksa “neo-kolonyalizm yüklü hegemonik emellerinin bir aracı olarak örtük bir işlev mi gördüğünü” araştırmaktır.

Bu noktada makalenin argümantif pozisyonu, dünyanın çift kutupluluğa ya da olasıdır ki; çok kutupluluğa doğru gittiği argümanından hareketle, Çin yardımlarında; hegemonik ve kolonyalist hedeflerin belirleyici olduğu yönündedir. Ancak son dönemlerde Batı’nın yardım politikalarını klonlayan Çin, dış yardım politikasının retorliğini “barışçıl, medeniyetçi ve hayırseverlik” nosyonları üzerine oturarak, “rıza üretmeye” çalışmaktadır.

Aynı bağlamda, Batı yardımlarının sömürgeci, emperyalist ve hegemonik boyutu da göz ardı edilemez olup; Batı yardımları, özünde hiç de masum değildir. Zira Batı yardımlarını alan ülkelerle yoksulluk düzeyi arasında her zaman doğrusal bir ilişki olmadığı gibi, Batı yardımlarında jeostratejik hedefler, ekonomik ve siyasi çıkarlar oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Çin Dış Yardımları, Batı Yardımları, Hegemonya, Neo-Kolonyalizm, Konstrüktivizm.*

Giriş

“Filler tepişir; çimenler ezilir...”

Endüstriyel kapitalizm, dünyada kesif ve trajik bir küresel eşitsizlik sorunu yaratmıştır. Günümüzde gelişmiş ülkelerle gelişmemiş ülkeler arasında elektrikten, temiz suya; eğitimden sağlık hizmetlerine erişime kadar birçok konuda derin uçurumlar bulunmaktadır. Bu bağlamda teorik olarak ve normatif bakımdan dış yardımlar, dünyanın gelişmiş toplumlarından, gelişmemiş toplumlara kaynak aktarımı noktasında büyük imkânlar sunmayı amaçlamaktadırlar. Ancak literatürdeki tartışmalar, ekseriyetle, dış yardımların alıcı ülkelerde yarattığı etkiden ziyade; bağışçı/donör ülkelere sağladığı/sağlaması muhtemel olan stratejik, siyasi, ekonomik ve ticari katkıları üzerinedir.

Hâl böyle olunca dış yardım fenomenasının, hegemonya, sömürgecilik ve kolonyalizmle olan ilişkisi, dış yardım literatürünün ana akım konularından biri olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Diğer taraftan, dış yardımların şeffaflık sorunu da oldukça önemli bir mesele olup, büyük oranda bu sorundan kaynaklı olarak dış yardımların alıcı ülkeler için faydası netlik kazanamamaktadır. Bu bağlamda, dünyada hangi devletin, kime hangi gerekçeyle, hangi şartlarda ne kadar dış yardım yaptığı belli olmadığından, yardımların amaç ve hedeflerine uygun kullanılıp kullanılmadığı veya etkin olup olmadığı, tam olarak anlaşılamamaktadır.

Literatürdeki tartışmalar, dağınık olmakla birlikte, bir tez olarak Çin yardımlarını neo-kolonyalizmle ilintilendiren yaklaşımlar ve anti-tezi olarak bu yaklaşımları abartılı, önyargılı ve/veya art-niyetli olarak gören değerlendirmeler olarak iki ana-akım karşıt perspektife sıkışmış durumdadır. Bu çalışmanın amacı, Çin’in dış yardımlarının, Çin’in “emperyalizm ve kolonyalizm yüklü hegemonik emellerinin bir yansıması olarak gizil bir işlev mi gördüğünü”; yoksa, “Çin’in kazan-kazan ilkesine bağlı olarak medeniyetçi ve hayırsever (Konfüçyüsçü Hümanizm) perspektifinin bir tezahürü mü olduğunu” araştırarak, Çin ve Batı yardımlarının karşılaştırmalı bir kıyaslamasını yapmaktır.

Bu makalenin ana argümanı bu iki bakış açılarının kendi için doğru olarak adlandırılacak yönleri olmakla birlikte, Çin dış yardım politikasının, özünde neo-kolonyalist olduğu ve Çin’in tarihsel, ekonomik, siyasi ve ideolojik değişim ve dönüşümlerinden muazzam ölçüde etkilendiği yönüdedir. Öte yandan Batı yardımlarının da Çin yardımdan daha masum olmadığı ve aşağı-yukarı benzer teknik ve taktiklerle yürütüldüğü pekâlâ iddia edilebilir. Makalenin değerlendirmesi, Çin’in dış yardımlarının uluslararası ilişkiler disiplininin hem realist hem de liberal teorilerinden belli hususları ödünçleyen “*Konstrüktivist Bir Yaklaşım*”la açıklanabileceği yönündedir. Nitekim son dönemlerde Batı’nın yardım politikalarını klonlayarak, stratejik iletişim teknikleriyle “rıza üretimini” esas alan Çin’i katı olarak emperyalist ve kolonyalist olarak imlerken dikkatli olmak

gerekmektedir. Bu çerçevede çalışmanın argümanına analitik ve bütünsel bir yaklaşım kazandırmak amacıyla aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1: Makalenin Temel Argüman Şematiği

Çin Dış Yardımlarının Siyasa Analizi	
Tez	Çin esasında geleneksel olarak askeri, siyasi ve dış borç politikası bakımından emperyalist ve kolonyalist bir ülke olagelmıştır . Çin “Tek Çin Stratejisi” gibi jeopolitik hassasiyetleriyle çelişen hiçbir ülkeye dış yardım vermediği gibi, dış yardımlarında ekonomik ve siyasi emellerini öncelemektedir.
Antitez	Çin’in dış yardım siyasasına karşı yöneltilen iddia ve ithamlar, Çin’e geri-adım attırarak, Çin’i dizginleme ve kendi topraklarında bloke etme girişimidir . Bununla beraber, Batı dış yardımları, özünde Çin yardımlarından daha masum değildir.
Makalenin Sentezi	Kadim dönemlerden bu yana emperyal ve kolonyalist bir ülke olan Çin, geleneksel kolonyalist özünü korumaktadır . Ancak, ABD başta olmak üzere Çin karşıtı ülkelerin suçlamalarını dikkate alan Çin, yardım politikasını medeniyetçi ve barışçıl bir söylemsel retoriğe dayandırarak “rıza üretmeye” çalışmaktadır. Çin’in yeni dönem iletişim stratejisinde, Batı’nın neo-kolonyal yardım politikasının operasyonel mantığını klonladığı söylenebilir.
Not: Tablo, yazar tarafından geliştirilmiş olup, özgündür.	

Tablo 1’de Çin dış yardımlarının siyasa analizi, Çin’in dış politikasının tarihsel seyrinden hareketle Çin’in yardım/borç siyasasındaki tutum ve paradigma değişikliklerinin izini sürerek gerçekçi bir analiz ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda dış borç siyasasında *tez*, Çin’in dış politikasındaki ana akım-tarihsel tutumunu ifade ederken, *antitez* belli bir tarihten itibaren (bilhassa 2013, Kuşak ve Yol Girişimi’nin ilanından sonra) ABD’nin ve Çin karşıtlarının Çin’i (a) suçlaması ve böylelikle (b) Çin’i geri adım atacak şekilde davranmaya zorlaması süreci olarak değerlendirilmiştir.

Makalenin ürettiği *sentez*, ise, Çin’in dış borç siyasa analizindeki tez ve antitezlerden damıtılarak ulaşılan analitik çıkarsamayı ihtiva etmektedir. Bu çıkarsama, Çin ve Batı yardımlarının birtakım nüanslar (ideolojik, kültürel, siyasal, ekonomik vb.) barındırmakla birlikte, esasında stratejik hedeflerle ve hegemonik emellerle verildiği yönündedir. Burada yeni olan, Çin’in, Çin karşıtlarını telkin ve teskin edecek şekilde, dış yardım retoriğinde yaptığı değişimdir. Keza Çin, Batı yardımlarının operasyonel mantığını taklit ederek, kolonyalist emellerini konstrüktivist bir yaklaşımla “rıza üretimi” ile gerçekleştirme yoluna gitmektedir.

Bu makale üç bölümden oluşmaktadır. *Birinci bölümde*, neo-kolonyalizm tartışmaları bağlamında ABD ve Çin arasındaki hegemonik mücadelenin doğası irdelenmiştir. *İkinci bölümde*, dış yardım fenomenası ve Çin dış yardımları konuları anlatılmış olup bu konu iki başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi dış yardım olgusu ve dış yardımın ekonomi-politiği iken, ikincisi Çin dış yardımlarının tarihsel dönüşümü ve ekonomi-politik açıdan operasyonel alanıdır. *Üçüncü bölümde ise*, Çin ve Batı yardımlarının karşılaştırmalı bir analizi yapılarak, sonuçta bir senteze varılmıştır.

1. Neo-Kolonyalizm Bağlamında ABD ve Çin Arasındaki Hegemonik Mücadele

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Soğuk Savaş Dönemi boyunca Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (Sovyetler Birliği) başını çektiği iki kutuplu dünya düzeni; yerini Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ABD'nin süper güç olarak öne çıktığı tek kutuplu dünya düzenine bırakmıştır. Ancak milenyumun başından itibaren, ABD ve Avrupa'nın başını çektiği Avrupa-Batı Bloku'nun; Çin, Rusya, Malezya, Hindistan'ın içinde yer aldığı Asya-Doğu Bloku ile dengelendiği, hatta dünyanın ekonomik ve siyasi açıdan güç merkezinin Avrupa Atlantik'ten, Asya Pasifik'e doğru kaydığı yönünde analiz ve değerlendirmeler yapılmaktadır (Kurtbaşı, 2022, 2023). Bu analizler, dünya güçler dengesinin değişmekte olduğunu ortaya koyduğu gibi, küresel hegemonya mücadelesinin kızısaacağı anlamına da gelmektedir.

Hegemonya, bir sistemin veya düzeninin istikrarını nasıl koruduğunu anlamaya yardımcı olan araç veya mekanizmadır. Uluslararası ilişkilerde üç ana düşünce okulu vardır: *Realizm*, *Liberalizm* ve *Konstrüktivizm*. Sert gücün rolüne ve önemine vurgu yapan *Realizm*, hegemonyayı ABD'nin "hegemonik dengeleyici rolü" üzerinden, güçlü bir devletin diğer uluslararası aktörler üzerindeki egemenliği olarak tanımlamaktadır. Yumuşak gücün rolüne vurgu yapan *Liberalizm*, hegemonyayı en altta her bir devletin birbiri ile etkileşimine, en üstte ise kural koyucu olarak uluslararası kurumların normlarına ve değerlerine gömülü bir sistem olarak görmektedir. Hem sert hem de yumuşak güçlerin önemini kabul eden *Konstrüktivizm*'e göre hegemonya ise hem maddi güç hem de sembolik değerleri içeren ikili bir yapı ve fikirlerin bir bileşimidir (X. Li ve Zhang, 2018).

Güçler mücadelesini analiz etmeye yönelik bir başka yaklaşım olan "dünya sistemleri teorisi" ise, sürekli olarak eşitsizlik denklemleri üreten (ve yeniden üreten) küresel bir işbölümü tarafından şekillendirilen devlet temelli aktörleri ve maddi hegemonya biçimlerini vurgulamaktadır Dünya sistemi teorisi, Immanuel Wallerstein'la ilişkilendirilen ve kısaca merkez-çevre diyalektiği bağlamında dünya güç dengelerini uluslararası ilişkilerin doğası içinde açıklayan kullanışlı bir teoridir. Merkez-Çevre Kuramı'nda, yerküre ve üzerindeki devletler, merkez, çevre ve yarı çevre olmak üzere üçlü bir kategorik ayrıma tabi tutulmaktadırlar. Kapitalist dünya ekonomisinin doğasını ve dinamiklerini anlamamıza yarayan Merkez-Çevre Kuramı, zengin çekirdeğin fakir çevreyi sömürdüğü, hegemonik bir düzene işaret etmektedir.

Uzun yıllar boyunca, özellikle 1949 tarihli Mao Devrimi'ne kadar bir çevre ülkesi olarak nitelendirilebilecek olan Çin, 2000'li yıllardan sonra giderek devlet kapitalizmine geçit yaparak, dünyanın başat üretim merkezi ve dünya ticaretinin dominant bir paydaşı hâline gelmiştir. Bu bağlamda Çin'in Yükselişi, dünya dengeleri içinde yeni bir emperyal-sömürgeci süper gücün ortaya çıkması olasılığının tartışılmaya başlamasına neden olmuştur. Hatta Çin'in giderek global bir (ekonomik) imparatorluk görüntüsü verdiği iddia edilebilir. Böylelikle Çin'in mevzu bahis edildiği platformlarda, hegemonya ve sömürgecilik konuları doğal nitelemeler hâline gelmiştir.

Sömürgecilik, toprağın ele geçirilmesi, emeğin sömürülmesi, ülkenin reel kaynaklarına el konulması ve bir ulusun, başka bir ulusun kültürel yapı ve değerlerine müdahale etmesidir. Çağdaş uluslararası sistemde ulusal egemenlik ilkesine büyük önem verildiği için, sömürgecilik, askerî müdahaleler veya doğrudan siyasi kontrol sağlamadan, merkezdeki güçler tarafından çevredeki ülkeler üzerindeki ekonomik ve siyasi etkilerinin genişletilmesi suretiyle, ekseriyetle üstü kapalı olarak uygulanmaktadır (Singh, 2019). Emperyalizmin son ve en tehlikeli aşaması olarak gösterilen “Neo-kolonyalizm”, kavramsal açıdan ilk kez Jean Paul Sartre tarafından (1956) kullanılmıştır. Kavramın kapsamını daha sonra Gana Devlet Başkanı Kwame Nkrumah, bir olgu olarak Afrika ülkelerine uyarlanarak teorik bir boyuta taşınmıştır. Nkrumah’ın amacı, Afrika’nın üzerindeki neo-kolonyalizm zincirlerini kırarak, Afrika toplumlarını kendi doğallığı içinde modernliğini üretmesini sağlamaktır.

Neo-kolonyalizm, Kwame Nkrumah “*Neo-Colonialism, the Last Stage of Imperialism*” adlı eserinde görünüşte bağımsız olan; ancak siyasi, ticari ve ekonomik açıdan büyük ölçüde hegemonik güçler tarafından kontrol edilen ülkeleri tanımlamak için kullanılmıştır. Emperyalizmin ana aracı olarak sömürgeciliğin yerini bugün neo-kolonyalizm almış olup bu yeni form, emperyalizmin en kötü formudur. Bu manada geleneksel sömürgecilik hiçbir şekilde ortadan kalkmış değildir. Neo-kolonyalizm, kapitalist ülkelerin toplumsal çatışmalarını sömürgeleştirdiği toplumlara ihraç etmesidir. Bu çerçevede kapitalizm, küreselleşme ve kültür emperyalizmi neo-kolonyalizmin enstrümanları olarak işlev görmektedir (Nkrumah, 1965).

Neo-kolonyalizm, merkez-çevre kuramının izinde, dünya çapında küresel eşitsizlikleri açıklamada oldukça işlevsel olup; bu kavram, ABD ve Çin gibi küresel güçlerin uluslararası inisiyatif ve girişimlerinin doğasını anlamada anahtar bir rol oynar. Geleneksel sömürgecilikten farklı olarak neo-kolonyalizm, gelişmiş ulusların, gelişmemiş uluslar üzerindeki kontrolü sağlamak için askerî gücü bir araç olarak kullanma yerine, ekonomik ve kültürel yollara başvurması ve emperyalizmi böylelikle maskeleyiş sürecidir. Günümüz dünya sistemini, “kanaatimizce” **ekonomik açıdan çift kutuplu ve politik bakımdan tek kutuplu** olarak nitelendirilebilir. Aşağıdaki tabloda, günümüz dünyanın ekonomik açıdan çift kutuplu ve politik bakımdan tek kutuplu boyutunun tarihsel ve küresel görünümünü analitik bir yapıya kavuşturulmuştur.

Tablo 2: Küresel Sistemdeki Güç Denklemi (1917-2024)

	Ekonomik Açıdan Süper Güç			Politik Bakımdan Süper Güç		
	1917-1945	1945-1991	2000	1917-1945	1945-1991	2000
	Arası	Arası	Sonrası	Arası	Arası	Sonrası
İngiltere	Evet	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır
ABD	Hayır	Evet	Evet	Hayır	Evet	Evet
Sovyetler Birliği/Rusya	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Evet	Hayır
Çin	Hayır	Hayır	Evet	Hayır	Hayır	Hayır

Not: Tablo, yazar tarafından geliştirilmiş olup; özgündür.

Tablo 2’de tarihsel olarak dört başat gücün, 1917-2024 yılları arasındaki göreceli güç dağılımı ve dengeleri sistemleştirilmiştir. Buna göre, 1917-1945 arasındaki dönemde ekonomik ve politik açıdan süper güç olan İngiltere, dünya ligindeki birinciliği, 1945 yılından sonra ABD ve Sovyetler Birliği’ne kaptırmıştır. Bu dönemde hem ekonomik hem de politik açıdan Çin’in küresel düzeyde bir süper güç pozisyonuna sahip olmadığı söylenebilir. İkinci Dünya savaşı sonrasında ABD ve Rusya başat güç olduğu çift kutuplu dünya düzeni, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra ABD hegemonyasında tek kutupluluğa evrilmiştir. 1949 yılından sonra kurulan Çin Komünist Partisi önderliğindeki Çin Halk Cumhuriyeti, sosyalist bir yönelimle belirgin bir kalkınma hamlesi yapmış olsa da kesinlikle bir süper güç niteliği taşımamaktadır. Tablo 2’de görüldüğü üzere Çin devleti 2000’li yıllardan sonra net bir şekilde ekonomik süper güç olmuştur. Buna karşılık ekonomik olarak etkili olmakla; politik süper güç konumuna yükselmemiştir.

Günümüzde Çin’in en önemli sorunlarından biri, ekonomik süper gücünü, politik süper güce tahvil edememesidir. Bu mesele, Çin’in ekonomik istikbalini de tehdit eden bir potansiyel engeldir. Çin’in, ekonomik ve siyasal gücü arasındaki denksizlik (divergence) sorununu aşmak ve siyasi-ekonomik gücünü birbirine eşit kılmak için birçok politik/ekonomik girişimlerde bulunmuştur. Örneğin, Bağlantısızlar Hareketi (1961), Şangay Beşlisi (2001) ve Kuşak-Yol İnisiyatifi (2013) gibi küresel çaplı kuruluşlar ve girişimler sadece ekonomik hedefler taşımamakta, Çin özelinde siyasi süper güç olma ajandasını da yedeğinde taşımaktadır. Bu bağlamda Çin’in uluslararası yardımları, salt ekonomik amaçlarla değil, giderek politik süper güç olma emelleriyle de ilişkilendirilmelidir.

Çin’in yükselişiyle ilgili tartışma konularından biri de, Çin ve Asya diyalektiği üzerinedir. Bu konudaki tartışmalardan bir kısmı, insicamlı bir Asya’da söz edilemeyeceğini öne sürerek Çin’in münferit bir süper güç (adayı) olarak nitelendirilmesi gerektiğini savunurken, bir kısmı ise Çin’i, yeknesak bir bütün olarak görülmesi gereken Asya’nın neo-kolonyalist/hegemonik bir parçası şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini öne sürmektedirler. Bununla beraber kıtada Çin-Japonya ve Kuzey Kore-Japonya arasında yükselen milliyetçilik dalgası, devasa nüfusu istihdam edecek iş olanaklarının kısıtlılığından dolayı artan işsizlik, etnik, siyasi ve askerî çekişmeler, otoriter yönetimlerden kaynaklı olarak yaşanan demokrasi çıkmazları, ekonomik darboğazlar, sınır çatışmaları, dini mücadeleler gibi yaşanmakta olan önemli sorunlar, kıta insicamını bozan temel faktörlerden bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tablo, Çin’i Asya kıtasında, münferit (tekil) bir aktör olarak öne çıkarmaktadır. Buna rağmen başta Çin olmak üzere kıta devletleri, sarkacın bir ucunda bütünleşme, diğer ucunda izolasyon olmak üzere iki dikotomik seçenek arasında sıkışıp kalmışlardır.

Çin’in yükselişi, ABD’nin küresel pastayı tek başına yeme olanağını elinden alırken, bu gelişme ABD’yi alternatif politikalar üretmeye zorlamıştır. Ancak özellikle 2008 Küresel Mali Krizi yanı sıra, ABD’de yaşanan çoğunluğu ekonomik, kültürel ve etnik temelli dramatik sorunlar,

ABD'nin gücünü giderek aşındırmıştır. Buna rağmen, Li ve Zhang'ın ifade ettiği üzere, ABD hegemonyası, uluslararası düzenin mimarisine gömülü olan büyük eşitsizlikleri savunmayı ve bu küresel servet eşitsizliğinin ABD için yarattığı muazzam ayrıcalıkları (giderek zorlaşsa da) korumayı ve arttırmayı amaçlamaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD önderliğinde kurulan bu uluslararası düzenin iki ana bileşeni olduğu söylenebilir. Bunlardan *birincisi*, Bretton Woods sisteminin kapitalist dünya ekonomik yapısı, hâkim küresel rezerv para birimi olarak ABD doları, uluslararası bir ticaret ağı ve gelişmekte olan ekonomilerle sermaye ve piyasa ittifakıdır. *İkincisi ise*, Avrupa, Asya ve Orta Doğu gibi büyük jeopolitik bölgeleri kapsayan geniş bir siyasi, askerî ve güvenlik ittifakları ve ortaklıkları ağlarının (NATO gibi) kurulmuş olmasıdır (X. Li ve Zhang, 2018).

Dünyada 2000'li yılların başından itibaren, özellikle 2008 yılı Mali Krizi'nden sonra, doların uluslararası para birimi olma statüsünün (kısmen) sarsılması ve ABD'nin hegemonik gücünün kademeli olarak azalmaya başlamasıyla, dünya ticareti ve siyasetinin ağırlık merkezi; ABD merkezli Atlantik'ten, Çin merkezli Pasifik'e doğru kaymıştır. Konuyla alakalı olarak PwC 2020'den sonra küresel ekonominin büyüme hızında bir yavaşlama görse de, rapora göre küresel ekonomik güç, ABD, AB ülkeleri ve Japonya gibi mevcut süper güçlerden Çin ve Hindistan'a kayacaktır. Nitekim Çin 2014 yılında Satın Alma Paritesi (PPP) yoluyla GSYİH açısından ABD'yi çoktan geçmiş durumdadır (PwC, 2017, s. 6).

Çin, özellikle yüksek teknoloji imalat ürünlerindeki küresel payı, finansal rekabet gücü ve deniz aşırı yatırımlar açısından üstün bir performans sergilemeye başlamıştır. Bununla beraber Çin, nitelikli ve yüksek nüfusu, askerî gücü, teknolojik donanımı, yüksek gayri safi yurt içi hasılası ile yükselen bir değere dönüşmüştür. Bu durum mevcut-hâkim küresel düzene karşı güçlü bir meydan okuma olduğundan, ABD başta olmak üzere Çin karşıtı ülkeler için "istenmeyen" bir durumdur. Bu çerçevede ABD'nin başını çektiği tek kutuplu dünya düzeninin Çin tarafından dengelendiği ve hatta dünyada yeni hegemonik sömürge gücünün, artık Çin olduğu yönünde değerlendirmeler ve analizler yapılmaktadır.

Yapısal olarak Çin, imparatorluk ve hegemonik ülkelerin karakteristik hususiyetlerini taşımasa da uygulama ve hedefleri itibarıyla, Çin'in imparatorluk gibi davrandığı ifade edilmektedir. Bu eleştiri ve değerlendirmelerin yedeğinde Çin'in dış politikası ise ikircikli bir görüntü arz etmektedir. Nitekim Çin, bir yandan dünyanın büyük güçleriyle aynı ligde olduğu imajını verirken; diğer yandan, Çin'in yükselişinden rahatsızlık duyan ülkelere karşı barışçıl bir niyette olduğu yönünde telkinlerde bulunmaktadır. Ancak Sterioti (2017), Çin'in dış politikasının, ABD çıkarlarına doğrudan zıt olan iki bölgesel bariz-hedefi olduğuna dikkat çekmektedir. Bunlardan *Birincisi*, Çin, Doğu Asya'daki başlıca güç simsarı olarak ABD'nin yerini almayı hedeflemektedir. *İkincisi ise*, Çin, Tayvan ve çok sayıda ada dâhil olmak üzere kendisine ait olduğunu düşündüğü bölgeleri, geri kazanmak istemektedir. Bunu tesis etmek için Çin, stratejik ilişkiler kurmakta ve üsler inşa etmektedir (Sterioti, 2017, ss. 9–10).

ABD-Çin rekabeti kızışırken, üzerinde durulması gereken başka bir konu, bu rekabetin ideolojik boyutuyla alakâlıdır. Robert Kaplan ve Elbridge Colby gibi bazı önde gelen düşünürler, Çin'in artan gücü nedeniyle bir tehdit oluşturduğunu ve bu rekabete öncelikle ideolojik bir mercekten bakmanın 'feci bir hata' olacağını savunmaktadırlar. Amerika Birleşik Devletleri (demokratik) ile Çin (otokratik) arasındaki yönetim sistemlerindeki farklılıklar, sadece demokrasi ve insan haklarını savunmak gibi idealist nedenlerle değil (önemli olsalar da) aynı zamanda pratik, sert güç kaygıları için de önemlidir. Çin şu anda Tayvan, Hindistan, Japonya, Filipinler ve diğerleri de dâhil olmak üzere komşularının birçoğuyla toprak ve deniz anlaşmazlıkları yaşamaktadır. Pekin, bu anlaşmazlıklarda askerî baskı uygulamakta olup bu potansiyel çatışma alanlarının hepsi silahlı çatışma için olası parlama noktaları olarak görülmektedir (Kroenig, 2020).

Çin'e yönelik eleştiri ve kaygıların kaynağı, oldukça eskilere dayanmaktadır. Nitekim Mao sonrası dönemde Çinli bilgin Justin Yifu Lin ve Xu Shanda gibi Çinli politikacılar iddialı bir küresel girişim geliştirmek için yıllarca çalışmışlardır. Örneğin Xu Shanda'nın küresel girişim planında şu temel unsur dikkatleri çekmektedir: Çin devleti; altyapı kredileri sağlayabileceği bir egemen servet fonu kurmak; üretim fazlası olan Çinli işletmelere küresel pazara açılmaları için yardım etmek için devlet kredileri sağlamak ve Renminbi'yi kabul edilebilir bir ödeme şekli ve güçlü-rezerv para birimi olarak uluslararasılaştırma çabalarını koordine etmeyi hedeflemektedir (Beeson ve Crawford, 2023). Öte yandan Tarihi İpek Yolu'nu yeniden canlandırma girişimi olarak görülen Kuşak ve Yol Girişimi, bazı çevrelerce Çin'in geniş bir imparatorluk kurma hilesi olarak da nitelendirilmektedir. Bu yöndeki eleştirilere göre Çin, Kuşak ve Yol Girişimi güzergâhındaki bilhassa kalkınmamış ülkeleri, yardım, hibe, işbirliği gibi taktiksel yollarla hegemonya altına alarak sömürmeyi hedeflemektedir.

Bu minvaldeki diğer görüşlere göre, Kuşak ve Yol İnisiyatifi, soğuk savaş sonrası dönemde, ABD'nin öncüsü olduğu 'liberal uluslararası düzene karşı, güçlü bir meydan okuma niteliği taşımaktadır. Bu noktada bazı uzmanlar bu tarz bir nitelendirmenin ABD başta olmak üzere Çin karşıtı unsurlar tarafından bilinçli olarak servis edildiği görüşünü de savunmaktadır. Zira Kuşak ve Yol Girişimi, Çin'in ulusal ekonomik, ticari ve siyasi menfaatleriyle alakâlı olduğu kadar, küresel konjonktürü de yakından ilgilendirmekte olup ABD'nin proje hakkındaki tutumu son derece büyük önem taşımaktadır. Zira projenin nihayete ermesi, dünyada bir kısmı ABD'nin müttefiki olan 65'den fazla devletin üstüne düşen yükümlülüğü yerine getireceği altyapı, iletişim, telekomünikasyon entegrasyonuna ve siyasi bakımdan işbirliğine bağlı durumdadır.

2. Dış Yardım Fenomenası ve Çin Dış Yardımları

Çalışmanın bu bölümünde, öncelikle dış yardım fenomenası ele alınarak, irdelenmiştir. Sonrasında ise, Çin yardımlarının tarihsel analizi yapılarak, ekonomi-politik hinterlandı ve operasyonel alanı hakkında birtakım veriler ve bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Dış Yardım ve Dış Yardımın Ekonomi-Politiği

Tarihsel olarak, bugünkü (çağdaş) dış yardımların başlangıcı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan iki büyük gelişmeye dayandırılabilir. Bunlardan *birincisi* ABD destekli olarak verilen Marshall Planı yardımları; ikincisi ise, Birleşmiş Milletler, IMF ve Dünya Bankası dahil olmak üzere bazı uluslararası kuruluşların kurulması sürecidir (Williams, 2024).² Bu çerçevede Soğuk Savaş Dönemi'nde dünyanın iki süper gücü olan ABD ve SSCB, kendi müttefiklerini konsolide etmek, diğer devletlerinin rakiplerinin saffına geçmesini engellemek amacıyla dış yardımları bir enstrüman olarak kullanmışlardır. Örneğin ABD, Yunanistan ve Türkiye gibi ülkelerin komünist bloğa yakınlaşması ihtimaline karşı, dış yardımları araçsallaştırmışlardır. Aynı bağlamda, ABD Batı-Avrupa devletlerini gözetirken, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa devletleri eski sömürge devletlerine destek olmuşlardır. Sömürgelikten kurtularak bağımsızlığını elde eden devletler ise, bu kritik dönemde kalkınma desteği arayışına girmişlerdir.

Dış yardım, uluslararası bir hediye şekli olup, fiziksel mallar, beceriler, teknik bilgi birikimi, mali hibeler veya imtiyazlı oranlarda krediler gibi çeşitli kaynak ve hizmetlerin, bir öznenen (bağışçı) diğerine (alıcı) gönüllü olarak aktarılmasıdır (Benabdallah, 2022, s. 1). Dış yardım, özellikle yoksul ülkelerde, seçimleri finanse etmek veya denetim altında tutmak, yargı reformlarını teşvik etmek, insan hakları örgütlerinin faaliyetlerine destek olmak ve işçi haklarını gözetmek gibi gerekçelerle verilebilmektedir. Ayrıca ülkeler genellikle kendi güvenliklerini sağlayabilmek için dış yardımda bulunabilmektedirler. Bu bağlamda ekonomik yardımlar, dost ülkelerin dost olmayan ülkelerin etkisi altına girmesine engel olabilmek, yabancı ülkelerde askeri üs kurabilmek veya birtakım tesislerin kullanım hakkını elde edebilmek amacıyla yapılabilmektedir. Ülkeler, aynı zamanda kıtlık, (salgın) hastalık, savaş gibi insan kaynaklı veya doğal felaketlerin yol açtığı sorunları dindirebilmek, ekonomik kalkınmayı teşvik edebilmek, siyasi kurumların kurulması veya güçlendirilebilmesine katkı sunabilmek gibi gerekçelerle de yardım verebilmektedir (Williams, 2024).

Dış yardımların etkinliği oldukça tartışmalıdır. Geniş bir literatür, alınan yardımların nerelerde ve nasıl harcandığını, yerel ekonomiye ne kadar etki ettiğini, insani kalkınmaya katkı sağlayıp sağlamadığını ve yoksulluğun azaltılmasına olumlu etkileri olup olmadığını konu

² İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dış yardım harcamalarının düzeyi savaş öncesi yardımları gölgede bırakmıştır. İngiltere, Fransa ve diğer Avrupalı sömürgeci güçler sömürge topraklarına yardım sağlamışlardır. Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği, dış yardımları siyasi ittifakları ve stratejik ortaklıkları teşvik etmek, karşıt tarafta yer alan devletleri ise cezalandırmak için diplomatik bir araç olarak kullanmışlardır. Marshall Planı'na ek olarak, 1947 yılında ABD, Türkiye ve Yunanistan'ın komünist bloğa kaymasından endişe ettikleri için dış yardımlara ağırlık vermişlerdir. 1953 yılında Joseph Stalin'in ölümünden sonra, komünist blok ülkeleri dış yardımlardan ziyadesiyle faydalanmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupalı olmayan birçok hükümet, kendi yardım program ve politikasını üretmiştir. Örneğin Japonya, özellikle Asya devletlerine yardım sağlayan bir dış yardım stratejisi geliştirmiştir. 20. Yüzyılın sonlarında Japonya, dünyanın önde gelen iki bağışçı ülkesinden biri olmuştur (Williams, 2024).

almaktadır. Ancak bu tartışmalardaki yaygın görüş, dış yardımların etkisinin, alıcı ülkelerdeki uygun politika ortamına, kurum ve kuruluşların kalitesine bağlı olduğu yönündedir. Dış yardımın etkinliği ile ilgili tartışmalar yer yer, birbiriyle zıt konumda yer alabilmektedir.

Dış yardımların etkinliğiyle ilgili görüşlerin bir kısmı (olumlu görüşler), dış yardımların bilhassa iyi ekonomik yönetime sahip olan yoksul ülkelerde, hızlı ve sağlıklı büyümeye, yoksulluğun azaltılmasına ve sosyal göstergelerde iyileşmeye olumlu yönde katkı sunabileceği yönündedir. Verilere göre, GSYİH'nin %1'liği kadar bir yardım, yoksullukta ve bebek ölümlerinde %1'lik bir düşüşe vesile olabilir. Ancak zayıf ekonomiye sahip ülkelerde, mali yardımların etkisi çok daha büyük olabilir (World Bank, 1998).

Dış yardımın olumlu etkileri, analitik olarak, dört bağlamda ele alınıp değerlendirilebilir: *Bunlardan birincisi, yardım büyümeyi tetikleyebilir ve geliri arttırabilir. İkincisi, başarılı altyapı projeleri sağlayarak veya bürokratların daha iyi eğitilmesine olanak sunarak devlet kapasitesini arttırabilir. Üçüncüsü, yardımın dağıtımsal yönleri ile ilgilidir. Dünya Bankası projelerinin mutlak olarak ülkedeki yoksulları gözetme gibi bir hassasiyetinin olmayabildiği, ülke içindeki dağıtımında siyasi saiklerin gözetilebildiği görülmektedir. Dördüncüsü, yardım projeleri, donörlerin dayattığı koşullara bağlı olarak istikrarı etkileyebilir. Diğer birçok geleneksel bağışçı gibi Dünya Bankası'nda yönetim, eşitlik, ayrımcılıkla mücadele gibi konularda yardım alan ülkede birtakım koşulları gözetebilmektedir. Bir hükûmet şiddete başvurursa, kamuoyu baskısı göz önünde bulundurularak, Dünya Bankası yardımı geri çekebilir (Gehring, Kaplan ve Wong, 2022, ss. 2–3).*

Dış yardımlar, alıcı ülkelerde altyapıyı iyileştiren çok sayıda sermaye ve yatırım projesini içerebilmektedir. Ayrıca dış yardımlar, uluslararası servetin yeniden dağıtımı yoluyla ülkeler arasındaki servet eşitsizliğini azaltabileceği gibi; ekonomik krizlerin neden olduğu iç çekişmelerin hafiflemesine ve yukarıda ifade edildiği üzere, alıcı ülkelerin kalkınmasına olumlu katkı sağlayabilir (J. Li, Long ve Jiang, 2022, ss. 112–113). Nitekim dış yardımlar, zaman zaman, kimi ülkelerde önemli olumlu etkiler meydana getirmiştir. 1960'larda Botsvana ve Kore Cumhuriyeti, 1970'lerde Endonezya, 1980'lerin sonlarında Bolivya ve Gana, 1990'larda Uganda ve Vietnam dış yardımlar sayesinde krizden hızla kalkınmaya geçen ülkelere örnektir. Dış yardımlarla verilen finansal destek sayesinde, yoksul ülkelerde eğitim, kamu hizmetlerinin geliştirilmesi, temiz su, elektrik enerjisi, sağlık donanımı, yollar ve altyapı olanaklarına erişimde önemli kazanımlar elde edilmiştir (World Bank, 1998).

Dış yardımın etkinliği hakkındaki bazı görüşler ise (olumsuz görüşler), dış yardımların olumlu etkisi olmadığını iddia etmektedir. Bunun temel sebebi, dış yardımın açık ve resmi hedefleriyle, donör ülkelerin örtük ve stratejik hedefleri arasında uyum olmamasıdır. Dış yardımların olası olumsuz etkilerinden biri, bazı ülkelerde dış yardımları politik ve ekonomik elitler tarafından sömürülmesinden duyulan endişeyle alakalıdır. Nitekim, Andersen ve diğerlerinin (2020) ifade ettiği üzere, yabancı yardım alan ülkelerin büyük bir çoğunluğunda, yüksek yoksulluk

düzeyinin devam etmesi, yardım akışının gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşmadığı yönündeki eleştirileri gündeme getirmektedir (Andersen, Johannesen ve Rijkers, 2020). Bu çerçevede bazı ülkelerde büyük ölçekli yabancı yardımların hiçbir olumlu etkisi olmazken, eski Zaire’li (Demokratik Kongo Cumhuriyeti) Mobuto Sese Soko’nun dünyanın en büyük servetlerinden birine sahip olduğu iddia edilmektedir (World Bank, 1998).

Dünya çapında en yaygın dış yardım türü, Resmi Kalkınma Yardımları (RKY) (Official Development Assistance-ODA) olup; OECD, Kalkınma Yardımları Komitesi, 1969 yılında, Resmi Kalkınma Yardımı kavramını kullanmaya başlamıştır. RKY, iki ülke arasında veya taraflarından birinin Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, IMF gibi uluslararası kuruluşlarla bir devlet arasında, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasını ve refah artışını teşvik etmek için tasarlanmış hükûmet yardımı olarak tanımlanmaktadır. Bu kapsamda RKY, imtiyaz niteliğinde olup, %10 iskonto oranıyla hesaplanmış olarak en az %25 hibe unsuru içermelidir. Eroğlu’nun ifade ettiği üzere (1997), RKY akışlarının şu üç kriteri karşılması gerekmektedir: Bunlardan *birincisi*, öncelikli hedefinin kalkınma olmasıdır. Dolayısıyla askeri yardımlarla özel yardımlar bu tanıma girmezler. *İkincisi*, imtiyazlı olmalıdırlar. Yani mali paketin şartları, ticari açıdan mevcutlar arasında daha uygun olmalıdır. *Üçüncüsü ise*, yardımlar gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak devlet kurumlarından gelmelidir (Eroğlu, 1997, s. 31).

Resmi Kalkınma Yardımları’nın, büyük çoğunluğu Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerinden gelmektedir. Dünyada Kalkınma Yardımları Grubu (DAG), gelişmekte olan ülkelere destek vermek amacıyla 13 Ocak 1960 yılında kurulmuştur.³ DAĞ, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı’nın kurulmasıyla, OECD’nin Kalkınma Yardımları Komisyonu (DAC) ile birleşmiştir. DAC ise, “Batı Avrupa ülkeleri, ABD, Kanada, Japonya, Avustralya ve Yeni Zelanda’yı içermektedir. Dünyada önemli yardım sağlayan diğer ülkeler arasında Brezilya, Çin, İzlanda, Hindistan, Kuveyt, Polonya, Katar, Suudi Arabistan, Güney Kore, Tayvan, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler gelmektedir” (Williams, 2024).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 2000 yılında belirlediği, “Binyıl Kalkınma Hedefleri dış yardımlar için önemli bir dönüm noktası olup, önde gelen donör ülkelerin yardım faaliyetlerini yönlendirecek rehber ilkeler olarak şu 8 hedefi benimsemiştir. Aşırı yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması; Herkesin temel eğitim alması; Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadının güçlendirilmesinin desteklenmesi; Çocuk ölümlerinin azaltılması; Anne sağlığının iyileştirilmesi; HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi; Çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması; ve Kalkınma için küresel işbirliğinin geliştirilmesidir” (Xiang, 2013,

³ Kurulduğunda, üye ülkeler arasında, ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, Kanada, Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu, Kanada, Belçika, İtalya, İspanya, Portekiz yer almaktaydı.

s. 7). Ayrıca Birleşmiş Milletler, 1970 yılında dış yardım için uluslararası bir hedef belirleyerek, ülkelerin GSYİH'sinin %0,7'sini dış yardıma ayırmasını tavsiye etmiştir.

Tablo 3: RKY'nin GSYİH'sına Oranı Açısından En İyi Orana Sahip OECD-DAC Üyesi İlk 10 Ülke, %, 2021

En İyi Orana Sahip OECD-DAC Üyesi İlk 10 Ülke	
Ülke	%
Lüksemburg	0,99
Türkiye	0,96
Norveç	0,93
İsveç	0,92
Almanya	0,74
Danimarka	0,70
Birleşik Krallık	0,50
Hollanda	,52
Fransa	0,52
İsviçre	0,51
Kaynak: (TİKA, 2022, s. 21)	

Dünyada, çok az ülke, Birleşmiş Milletler'in belirlediği hedefe ulaşabilmiştir. Dünya liginin üst sıralarında yer alan ABD dahil birçok ülke, Birleşmiş Milletler'in belirlediği bu seviyeye ulaşamamıştır. 2021 yılı itibariyle Lüksemburg GSYİH'sının %0,99'unu resmi yardıma ayırarak, dünyada GSYİH'sına göre en fazla RKY yapan ülke olmuştur. Bu kategoride, Lüksemburg'u %0,96 ile Türkiye ve %0,93'ke Norveç ve %0,92 ile Almanya ve %0,70'le Danimarka takip etmiştir. ABD, OECD-DAC üyeleri arasında en fazla resmi yardımda bulunan ülke olmasına rağmen, GSYİH içindeki yeri açısından ilk on ülke arasına girememiştir. 2021 yılı verilerine göre en fazla RKY yapan ülkeler ve bunların GSYİH içindeki oranları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: En Yüksek Yardım Yapan OECD-DAC Üyesi 10 Ülke, Milyon ABD Doları, 2021

En Yüksek Yardım Yapan OECD-DAC Üyesi 10 Ülke	
ABD	42,31
Almanya	32,23
Japonya	17,62
Birleşik Krallık	15,81
Fransa	15,45
Türkiye	7,71
Kanada	6,27
İtalya	6,02
İsveç	5,93
Hollanda	5,29
Kaynak: (TİKA, 2022, s. 21)	

Dünyada OECD-DAC üyesi ülkeler arasında en fazla Resmi Kalkınma Yardımı (RKY-ODA) yapan ülke, ABD'dir. En yüksek RKY yapan ilk on ülkeye bakıldığında, 2021 yılı itibariyle en yüksek

miktar 42,3 milyon dolarla, ABD'dir. ABD'yi 32,2 milyon dolarla Almanya ve 17,6 milyon dolarla Japonya takip etmektedir.

Büyük çoğunluğu OECD tarafından kurulan Kalkınma Yardımı Komitesi'ne (DAC) üye ülkelerin yaptığı yardımlar 1970 yılında 33.040,88 milyon dolar iken, 2019 yılında bu rakam 171.629,13 milyon dolara yükselmiştir (Hayaloğlu, 2023, s. 749). OECD veri tabanındaki son verilere göre, 2022 yılında DAC'a üye ülkeler, gelişmekte olan ve acil insani yardıma ihtiyaç duyan ülkelere toplam 211 milyar dolar dış yardım yapmış (Abbas, 2024) ve 2023 yılında ise bu miktar, bir önceki yıla göre %1,8 oranında artış göstererek 223,7 milyar dolara yükselmiştir (OECD, 2024). Buna göre 2024 yılı itibariyle DAC üyeleri, GSYİH'sinin ortalama 0,37'sini yardım olarak dağıtırken, Birleşmiş Milletler'in belirlediği 0,7 ölçütünden 197 milyar dolar gerideydiler (data.one.org, 2024).

2.2. Çin Dış Yardımları: Çin Dış Yardım Politikasının Tarihsel Analizi ve Ekonomi-Politik Hinterlandı

Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış yardımları, devlet yardımlarının yanı sıra kalkınma yardımları aracılığıyla verilmekte olup yıllar içinde ideolojik, ekonomik ve siyasal gelişmelerden etkilenecek farklı biçimlere bürünmüştür. Çin yardımlarının önemli bir kısmını, Kuşak ve Yol Girişimi kapsamında sağlanan yardımlar oluşturmaktadır. Bu yolla Çin, başta Asya olmak üzere, Latin Amerika ve bilhassa Afrika'da önemli bir donör hâline gelmiştir. Çin yardımları sadece hibeler şeklinde değil; aynı zamanda faizsiz veya uygun faizli kredi, imtiyazlı kredi veya ticari krediler gibi yollarla sağlanabilmektedir. Bu yardım şekilleri şunlardır.

a) Komple proje setleri (Anahtar teslimi veya altyapı tabanlı projeler olarak bilinmektedir); b) Emtia Yardımı (Ekipman, mal ve malzemeler gibi); c) Teknik işbirliği projeleri; d) İnsan kaynakları alanında çeşitli işbirlikleri; e) Sağlık yardımları; f) Acil insani yardım türleri; g) Gönüllü programları; f) Borç affıdır. Çin kalkınma yardımlarını finanse etmenin ise üç yolu vardır. Bunlar *Hibe ve bağış*: Hibe bağışlar, alıcı ülke hükümetinin okul, hastane, konut gibi sosyal refah projeleri inşa etmesine kullanıldığı gibi mal ve malzeme almak, acil insani afet yardımı sağlamak ve personel eğitmek gibi gerekçelerle kullanılabilir. *Faizsiz Kredi*: Faizsiz kredileri genel olarak alıcı ülkeler 'anahtar teslimi' bir proje inşa etmek istediklerinde kullanmaktadırlar. Borçları affedilen krediler genellikle faizsiz kredilerden oluşmaktadır. *İmtiyazlı Kredi*: Bu krediler faizli olmakla birlikte faiz oranları düşüktür. Genellikle en az iki yıllık geri ödemesiz olan bu kredilerin ödeme planları, 10 ve hatta 20 yıla yayılabilmektedir (Lynch ve diğerleri, 2020, s. 2).

Çin dış yardımlarının genel karakteristiğine bakıldığında şu hususlar öne çıkmaktadır. *Birincisi*, Çin dış yardımlarının ekseriyeti (Ticaret Bakanlığı'nın yönettiği) hibe ve faizsiz krediler ile (Çin Exim Bank tarafından sağlanan) imtiyazlı kredilerden oluşur. *İkincisi*, Çin dış yardım ölçümü, resmî kalkınma yardımlarından farklıdır. *Üçüncüsü* Çin, nadiren nakit yardımı sağlar.⁴ *Dördüncüsü*,

⁴ Yukarıda bahsedildiği gibi Çin dış başlıca biçimleri şunlardır: Tamamlanmış projeler, mal ve malzemeler, teknik yardım ve

Çin devleti, Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Birleşmiş Milletler (BM) kuruluşları gibi geleneksel yardımıcılara da çok taraflı katkılarda bulunur. Ancak Çin'in dış yardımlarının ikili payı, çok taraflıdan çok daha büyüktür. *Beşincisi*, Çin dış yardımlarında devletler arası ilişkiler önemli bir yer tutar. Nitekim Çin dış yardımlarında sivil toplumun rolü oldukça azdır. Ancak son dönemlerde Çin'in, uluslararası işbirliği fonlarını gittikçe daha fazla oranda, sivil toplum örgütleri aracılığıyla dağıtmaya başladığı söylenebilir. *Altıncısı*, Çin'in kalkındırma ödeneklerinin finansmanında Çin Exim Bank ve Çin Kalkınma Bankaları önemli roller oynamaktadır. *Yedincisi*, Çin hükûmetinin 2000 yılında hayata geçirdiği 'Dışarı Açılma' (Küreselleşme) politikası, Çin'in bir dizi küresel girişimini (Kuşak ve Yol İnisiyatifi gibi) harekete geçirmiştir (Carter, 2017, s. 2).

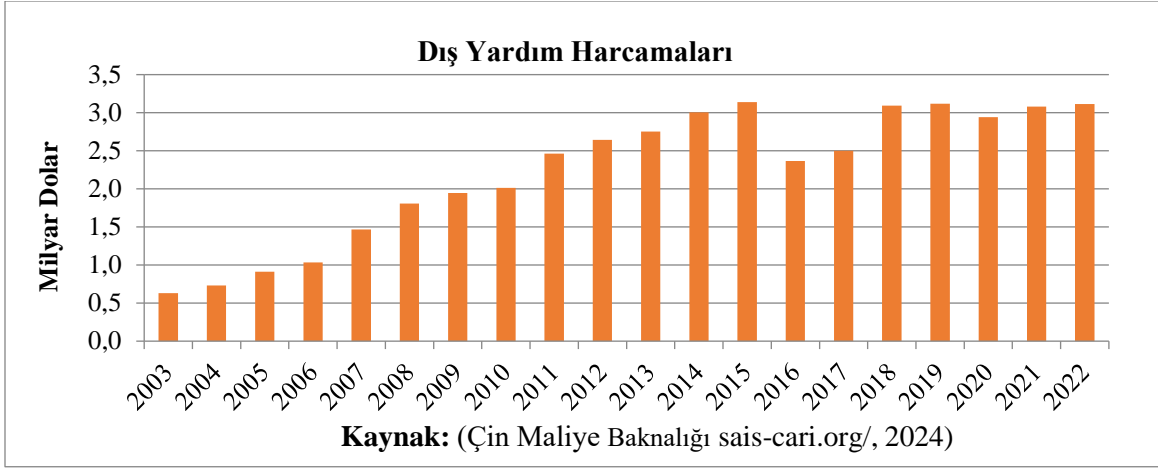
Çin'in yardım şekilleri ve yardım türlerine bakıldığında, farklı ödeme gücü olan ülkelere yönelik çeşitli şekillerde seçenek ve imkânlar sunduğu görülmektedir. Bu durumun, düşük gelirli ülkelerin, her türlü korkutucu senaryoya rağmen, yardım ve kredi almaya yönelmelerinin en önemli gerekçelerinden biri olduğu söylenebilir. Nitelim dünya çapında başta Sahra-altı Afrika devletleri olmak üzere ekonomik açıdan kötü durumda olan devletler, gittikçe artan oranlarda Batı yardımları yerine Çin yardım ve kredilerine yönelmektedir.

Çin'in dış yardımları konulu ilk Beyaz Kitap, 11 Nisan 2011 tarihinde, Çin Devlet Konseyi yayımlanmış olup; bu raporda RKY, tanımlanmamış olan "dış yardım" terimi kapsamı içine dahil edilmiştir.⁵ Raporda Çin'in 2009 yıl sonu itibarıyla bundan önceki yaklaşık altmış yıl boyunca dış yardıma aktardığı mali kaynakların (yaklaşık), 16,89 milyar doları hibeler; 12,17 milyar doları faizsiz krediler; ve 16,89 milyar doları imtiyazlı krediler olmak üzere toplam yaklaşık 37,68 dolara ulaştığı açıklanmıştır (Xiang, 2013, s. 88). Aşağıdaki grafikte Çin'in küresel dış yardım harcamalarının yıllara göre dağılımı yer almaktadır.

işbirlikleri, insan kaynakları desteği, tıbbi ekipmanlar, acil insani yardımlar, borç affı (özellikle faizsiz krediler için)

⁵ Çin'e ait RKY (ODA), uzun bir geçmişe (1950'li yıllardan bu yana) sahip olmasına rağmen; miktarları şeffaf değildir. Bunun formel sebebi, Çin devletinin gelişmekte olan ülkelerle ilgili olarak, kapsamlı ve geniş bütçeli yardım programları üstlenmiş olmasına rağmen; yalnızca DAC üyesi bir ülke olmadığından dolayı değil; RKY standardıyla Çin'in kalkınma yardımlarına ilişkin görüşleri arasında farklılıklar/uçurumlar bulunduğu için de, Çin devleti hiçbir zaman resmi RKY verilerini paylaşmamakta ve açıklamamaktadır. Bu çerçevede şu nedenlerle Çin yardımları, RKY ile eşdeğer kabul edilmemelidir. Birincisi, Çin'in, RKY'nin belirlediği, "en az %25 hibe" şeklindeki ölçütü karşılayıp karşılamadığı tartışmalıdır. İkincisi Çin yardımlarının alıcı ülkelerde askeri amaçlara aktarılmasına ve özel sektördeki kuruluşlar yararına ticari amaçla değerlendirilmesine izin verilmekte olup, bu tür yardımlar, RKY olarak genellikle bildirilmemektedir. Üçüncüsü, Çin, RKY'nin önceliği olarak kalkınmayı değil; karşılıklı ve karşılıklı yarar ilkesine hizmet edecek şekilde politikalandırmaktadır (X. Li ve Zhang, 2018, ss. 88–89). Bu durum, Çin yardımlarının, Çin'in hegemonik ve neo-kolonyalist emellerine hizmet edecek şekilde bir araç olarak kullandığı yönünde endişe ve eleştirilere sebep olmaktadır.

Grafik 1: Çin'in Küresel Dış Yardım Harcamaları

Çin'in küresel dış yardım harcamaları,⁶ 2003'ten 2015'e kadar istikrarlı bir şekilde artmış ve 2003'te 631 milyon dolardan, 2006 yılında 1,03 milyar dolara, 2010 yılında 2,01 milyar dolara ve 2015 yılında ise 3,14 milyar dolara yükselmiştir. Ancak, Çin'in Afrika'daki dış yardım planının yeniden ayarlanması nedeniyle dış yardım harcamaları 2016'da keskin bir şekilde düşüş gösterirken, 2016 yılı itibariyle 2,37 milyar dolara kadar gerilemiştir. Çin devletinin küresel yardımları, 2018 yılından itibaren toparlanma ve yükselme sürecine girerken, 2022 yılı itibariyle 3.11 milyar dolar olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde Çin yardım politikasının tarihsel serencamı anlatıldıktan sonra, Çin yardımlarının siyasi, ekonomik ve stratejik hinterlandı değerlendirilmiştir.

2.2.1. Çin'in Dış Yardım Politikasının Tarihçesi

Günümüzde dış yardım, Çin devletinin dış politikasında önemli bir rol oynamakta olup, Ocak 2021 yılında Çin hükûmeti, ülkenin dış yardım politikalarının 70. yılını kutlamıştır. Bu çerçevede Çin yardımları, Çin atılımının yedeğinde birkaç aşamada gerçekleşen bir süreç olmakla birlikte en önemli ivmesi 1978 yılında başlayan '*Reform ve Dışa Açılma*' politikası ile gerçekleşmiştir. Keskin'in ifade ettiği üzere, Çin, 1980'lerde ve 1990'larda dünyanın en büyük Dünya Bankası (DB) kredisi alıcısı konumundan, son yıllarda gelişmekte olan ülkelere Dünya Bankası'nın tamamından daha fazla borç veren bir ülke hâline gelmiştir (Keskin, 2019). Çin yardım programının tarihini, altı aşamada ele alıp değerlendirmek mümkündür.

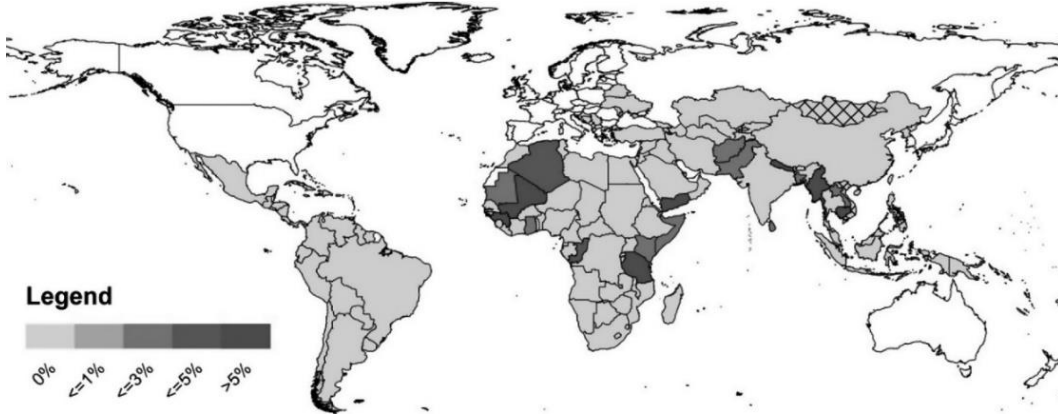
2.2.1.1. Birinci Dönem: 1950-1969 Arasındaki İdeolojik Güdümlü Yaklaşım

Çin dış yardımları, 1950 yılında, iki komşu komünist ülke olan Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti (Kuzey Kore) ve Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'ne (Kuzey Vietnam) yapılan yardımlarla başlamıştır. Daha sonra Kamboçya, Burma (Myanmar), Moğolistan ve Nepal gibi

⁶ Bununla beraber, Çin'in dış yardım harcamalarına ilişkin veri akışı, Pekin'in dış yardım politikasına ilişkin kapalı tutumundan kaynaklı olarak çok net değildir. 2018 yılında Çin'in Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı'nın (CIDCA)kurulmasıyla mali akış türleri daha şeffaf bir hâl almıştır.

Asya'daki bir dizi gelişmekte olan ülkeyi ve Mısır, Gana, Gine ve Mali gibi Afrika ülkelerini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Bu dönemdeki dış yardımlar, Çin'i ekonomik ve siyasal açıdan tecrit etmek için ABD ve genel olarak Batı'da yapılmaya çalışılan yaptırımları kırmaya yöneliktir (Yuan, Su ve Ouyang, 2022). Çin dış yardımlarının tarihi ve stratejik köklerinde, dönemin başbakanı Zhou Enlai'nin, 1964 yılında Gana'ya yaptığı ziyaretin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu ziyarette Çin, dış yardımlarında, Diğer Ükelere Ekonomik Yardım ve Teknik Destek Sağlanmasına ilişkin 8 temel ilke belirlemiştir. Bunlar; eşitlik, koşulsuzluk, karşılıklı fayda, egemenliğe saygı ve herhangi bir imtiyaz talebinde bulunulmaması unsurlarıdır (Regilme ve Hodzi, 2021, s. 117). Aşağıdaki haritada, 1956-1969 tarihleri arasındaki dönemde yardım alan ülkeler ve bu ülkelerin payları gösterilmektedir.

Harita 1: 1956-1969 Yılları Arasında Çin'in Tamamlanan Yardım Projeleri

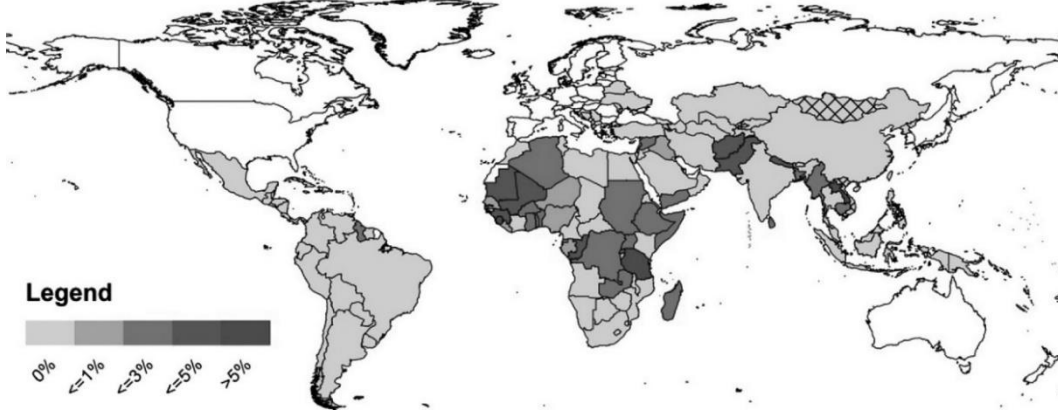
Kaynak: (Dreher ve Fuchs, 2015, ss. 990–993)

Birinci dönemde, çok az ülke Çin'den yardım almış olup bunların büyük çoğunluğu Afrika, Arap Yarımadası ve Çin'e yakın komşulardan oluşmaktaydı. 1956-1969 yılları arasındaki yardımlar, büyük oranda hibelerden ve faizsiz kredilerden oluşmakta olup siyasi ve ideolojik saiklerden kaynaklı olarak tahsis edilmekteydi. Nitekim Çin, Afrika ülkelerinin bağımsızlığını desteklemiş ve bu ülkelerin sömürgeci güçlerle mücadele etmesi için katkı sunmuştur (Dreher ve Fuchs, 2015).

2.2.1.2. İkinci Dönem: 1970-1978 Arasındaki Süreç

Çin yardımlarında 1971 yılında Birleşmiş Milletler'deki yasal üyeliğine geri dönüşünün ardından, yüksek profilli ve maliyetli bir proje olan Tanzanya-Zambiya demiryolu desteklemesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Proje, Afrika-Çin dostluğunun da sembolü olarak görülmekteydi. Böylelikle Çin küresel ve ulusal alandaki hedeflerini destekleyecek müttefiklerine yardım etmiştir (Xiang, 2013; Yuan ve diğerleri, 2022). Yardım harcamaları, 1971-1975 yılları arasında toplam hükûmet bütçesinin ortalama %5,8'yken; 1973 yılında bu oran %6,9'a çıkarak zirve yapmıştır. Bu dönemdeki yardım harcamaları, Çin devletinin ekonomisine büyük yük getirmiş olup, sürdürülebilir değildi (Yuan ve diğerleri, 2022). Aşağıda haritada 1970-1978 yılları arasında yardım alan ülkeler ve tahsis payları yer almaktadır.

Harita 2: 1970-1978 Yılları Arasında Çin'in Tamamlanan Yardım Projeleri

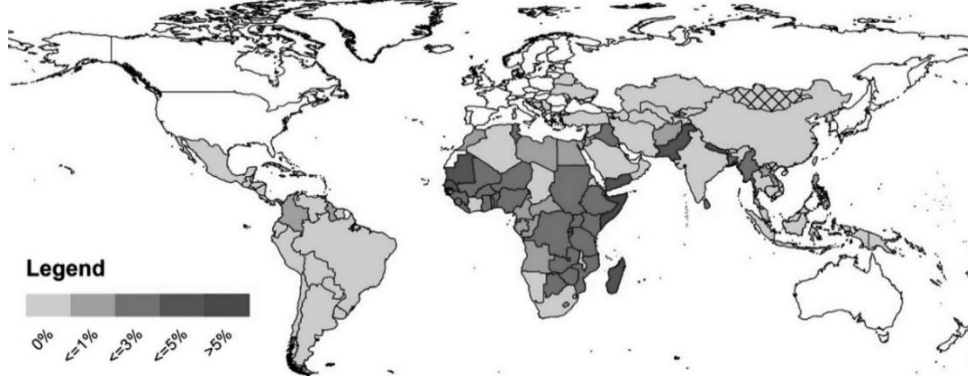
Kaynak: (Dreher ve Fuchs, 2015, ss. 990–993)

1969'daki 9. Ulusal Kongre, ikinci başlangıcında önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu dönemde Çin'in Afrika'ya yaptığı yardımlar gelişirken, Latin Amerika'ya da ilk yardım projeleri hayata geçirilmiş olup, Mao Zedong'un Üçüncü Dünya'daki siyasi üstünlüğü üstlenme iddiasıyla paralel olarak, sağlanan yardımların hacmi de artmıştır. Ayrıca, bu dönemdeki yardımların Çin'in 1971'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Tayvan'ın yerini alması için Afrika ülkelerinin desteğini (satın) almak gibi bir amaca hizmet ettiği de söylenebilir (Dreher ve Fuchs, 2015).

2.2.1.3. Üçüncü Dönem: 1979-1989 Arasındaki Süreç

Çin Halk Cumhuriyeti, 1978 yılından itibaren, ekonomik reformlara öncelik vermeye ve dışa açılmaya başlamıştır. Ekonomik kalkınma, temel bir unsur olarak, ideolojinin yerini almıştır. Önceki yıllardan çıkarılan ders, yardım politikasının pragmatik bir temele oturtulması gerekliliği idi. Sonuç olarak, Çin dış yardımlarının odak noktası, ideolojik bir yönelimden pragmatik ve ekonomik hedeflere doğru kaymıştır. Bu dönemde Afrika doğal kaynaklarından ötürü, hızla büyüyen ekonomisi için petrol ve değerli minerallere daha fazla ihtiyaç duyan Çin için elzem bir önem taşımaya başlamıştır. Nitekim Zhao Ziyang 1983 yılında Afrika'nın 11 ülkesine yaptığı geniş kapsamlı gezi esnasında, eşitlik, karşılıklı yarar, birlikte kalkınma gibi hususlara vurgu yapmıştır (Yuan ve diğerleri, 2022). Aşağıdaki haritada 1979-1989 yılları arasında Çin'in tamamlanan yardım projeleri yer almaktadır.

Harita 3: 1979-1987 Yılları Arasında Çin'in Tamamlanan Yardım Projeleri

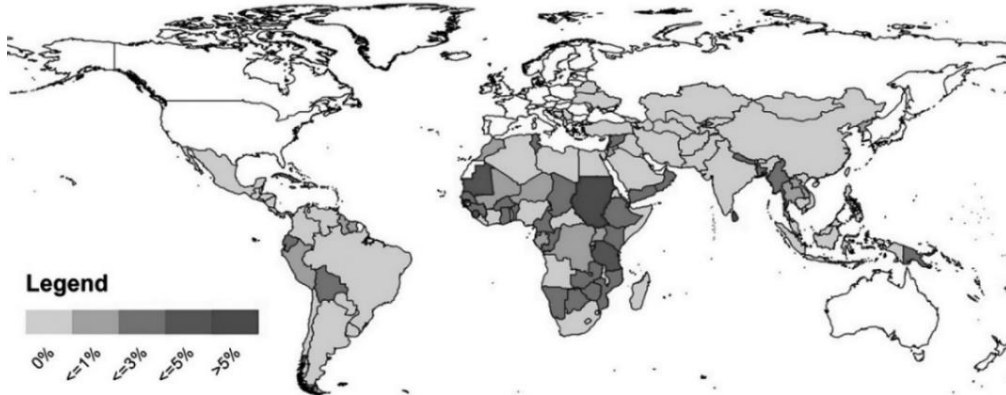
Kaynak: (Dreher ve Fuchs, 2015, ss. 990–993)

Bu dönemde Çin, 1976'da Mao Zedong'un ölümünden sonra kapılarını Batı'ya açmış ve dışa dönük bir politika izlemiştir. '*Reform ve Dışa Açılma*' olarak adlandırılan ekonomik reform programı, piyasa ilkelerini uygulamaya başlamış ve Çin ekonomisini kademeli olarak yabancı yatırıma ve uluslararası ticarete açmıştır. Bu dönemde Çin'in yardım tahsis kararlarında, ekonomik kaygılar oldukça belirleyici olmuştur. Karşılıklı yarar sağlayan projelere ağırlık verilmiştir. Başlangıçta faizsiz ve uzun vadeli krediler şeklinde sağlanan kredi veya hibeler, bu dönemde daha sıkı hâle gelmiştir (Dreher ve Fuchs, 2015).

2.2.1.4. Dördüncü Dönem: 1990-1995 Arasındaki Süreç

Çin'in küresel ticareti 37 milyar dolardan, 1990'da 117 milyar dolara yükselmiştir. 1993'ten itibaren, Çin, net bir petrol ithalatçısı hâline gelmiştir. Bu dönemde Çin ham petrol tedariki için Sudan, Irak, İran, Rusya ve Pakistan'ı hedef almıştır. Çin dış yardımları, 1980 ve 1990'lar boyunca çoğunlukla Çin ürün ve hizmetlerinin satın alınmasına bağlı olarak faizsiz kredilerden oluşmaktaydı. Ayrıca bu dönemde karşılıklı yararlılığı gözetmek üzere diğer yardım biçimlerini de uygulamaya başlamıştır. 1994 yılında kurulan Exim Bank, Çin Hükûmeti'nin dış yardımlar için belirlediği imtiyazlı kredi verme yetkisine sahip tek banka hâline gelmiştir.

Harita 4: 1990-1995 Yılları Arasında Çin'in Tamamlanan Yardım Projeleri

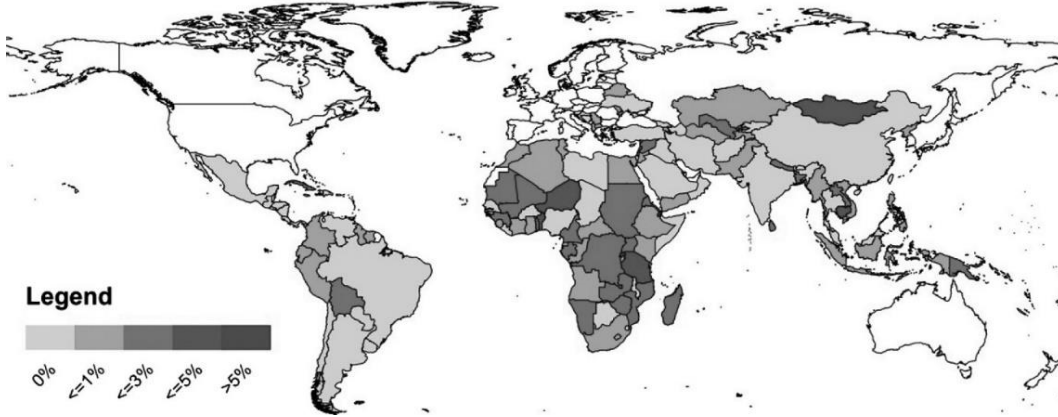
Kaynak: (Dreher ve Fuchs, 2015, ss. 990–993)

Çin dış yardımlarında dördüncü dönemde, 1989 yılındaki Tiananmen Meydanı olayları önemli bir yer tutmaktadır. Aktif olarak diplomatik destek arayan Çin, Afrika ülkelerine ve Latin Amerika'ya yönelmiştir. Bu dönemde yapılan yardımlar, Pekin'in 1989 Krizi sırasında Çin'in yanındaki ülkeleri ödüllendirilmesinin bir yolu olarak görülmüştür. Ayrıca Çin, Tayvan'ın 1980'lerin sonunda demokratik geçişine koşut ve yanıt olarak 'Çek Defteri Diplomasisi'ni güçlendirme yoluna gitmiştir (Dreher ve Fuchs, 2015).

2.2.1.5. Beşinci Dönem: 1996-2005 Arasındaki Süreç

Çin yardımları, 1990'lardaki hızlı büyümeden kaynaklı olarak, yüzyılın başında genişleme eğilimine girmiştir. Çin dış yardım programı, 2000 yılında başlatılan 'dışarı çıkma stratejisi' ile deniz aşırı genişlemeyi öngörüyordu. Bu dönemde, hibeler, küçük ve orta ölçekli sosyal yardım projeleri, insan kaynakları desteği, proje işbirlikleri ve tıbbi yardımlar öne çıkmaya başlamıştır. 2000 yılından sonra Çin, borç kurtarma programı aracılığıyla borçları silmeye başlamıştır. 2002'deki Çin Komünist Partisi 16. Ulusal Kongresi'nden sonra çok taraflı diplomasi, Çin'in temel politikası olmuştur. Sonuç olarak geleneksel bağışçılarla olan ilişki ve çok taraflı kuruluşlara katılım, Çin'in dış politikasının esas özelliği hâline gelmiştir (Yuan ve diğerleri, 2022). Aşağıdaki haritada 1996-2005 yılları arasında Çin'in tamamlanan projelerinden faydalanan ülkeler ve paylarına ait dağılım verilmiştir.

Harita 5: 1996-2005 Yılları Arasında Çin'in Tamamlanan Yardım Projeleri,

Kaynak: (Dreher ve Fuchs, 2015, ss. 990–993)

1995 yılından sonraki yardım reformu, piyasaya yönelik ilkeler getirirken, yardım, ticaret ve yatırım arasındaki dengeleri gözetmiştir. Bu dönemde Çin'in yardım politikası önceki dönemlere göre tamamen farklı bir aşamaya girmiştir. Dönemin reformlarının temel amacı, gelişmekte olan ülkelere dış finansman sağlama noktasında alternatif yollar üretmektir. Esnek ve hızlı bir finansman biçimi olarak hibelere ve faizsiz kredilere ek olarak Çin, faiz destekli-tercihli krediler ve ortak girişimler gibi yeni finansman biçimleri sunmuştur. Bu dönemdeki yardım politikaları, Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerine doğru genişlemiştir (Dreher ve Fuchs, 2015). Bu dönemin en fazla dikkat çeken özelliklerinden biri, 2000 yılında Çin-Afrika İşbirliği Forumu'nun

(FOCAC) kurulmasıydı. Bu platform, Afrika ve Çin arasındaki işbirliğinin farklı bir boyuta taşınması demektir. Ancak Çin, Afrika ülkelerine kendileriyle ilişki kurabilmesinin yolu olarak Tayvan'ı Çin'in bir parçası gibi görmesini şart koşmuştur. Ekim 2000'deki FOCAC toplantısına 44 Afrika ülkesi katılırken; 8 Afrika ülkesi Tayvan ile ilişki kurmuştur (Yuan ve diğerleri, 2022).

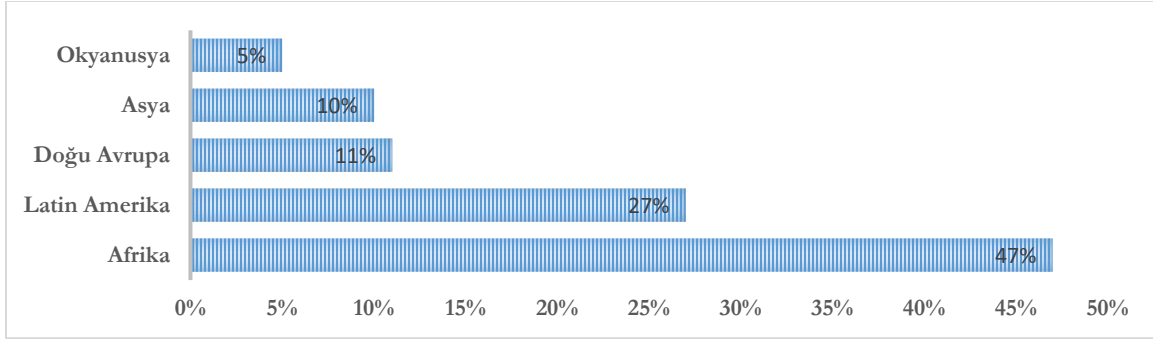
2.2.1.6. Altıncı Dönem: 2002'den Sonraki Süreç ve Xi Jinping Yönetimi

Çin Devleti, 18. Çin Komünist Partisi Ulusal Kongresi'nde Xi'nin 2013'te Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamasından sonra; Deng Xiaoping'in 'kapasiteyi gizleyin ve dikkat çekmeyin (taoguangyangh) yaklaşımından uzaklaşarak, daha iddialı bir politika uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde Çin, yardım politikalarını oluştururken, çevre sorunlarına ve sosyal sorumluluğa daha fazla önem vermiştir. Ayrıca Ekonomik çıkarları birincil itici güç olmaya devam etmekle birlikte, Çin, siyasal çıkarları için mali gücünü bir araç olarak kullanmaya başlamıştır. Bu dönemde Afrika coğrafyası, genel olarak Çin yardım politikasında artan bir öneme sahip olmuştur. Cumhurbaşkanı Xi, devlet başkanı olarak Rusya'dan sonraki ikinci ziyaretini Afrika'ya yapmıştır. Ardından 2015, 2016 ve 2018'de kıtayı ziyaret etmiştir. Afrikalı liderlerin ise, 1990-1999 arasında 9 olan ziyaret sayıları, 2000-2009 yılları arasında 47'ye, 2010-2019 yılları arasında ise 172'ye çıkmıştır. Afrikalı liderlerin 2010-2019 yılları arasında Afrika'ya yaptığı ziyaret sayısı ise 83'te kalmıştır (Yuan ve diğerleri, 2022). Çin dış yardım politikalarının gelişim sürecine bakıldığında, Çin'in ekonomik, ideolojik ve kültürel düzeydeki değişimlerine (globalleşme, dışa açılma politikalarına) koşut olarak, ülkenin dış yardım siyasalarının (Tayvan gibi belli konular dışında) farklı dönemlerde değişen özellikler sergilediği söylenebilir.

2.2.2. Çin Dış Yardımlarının Ekonomi-Politik Hinterlandı ve Operasyonel Alanı

Çin, son 60 yılda, Asya ve Afrika'nın en fakir bölgesine odaklanarak 161 ülkeye ve 30'dan fazla uluslararası ve bölgesel kuruluşa yaklaşık 400 milyar Çin Yuanı (CNY) dış yardım sağlamıştır (J. Li ve diğerleri, 2022, s. 113). Öte yandan *AidData*'ya göre Çin, şimdiye kadar gelişmekte olan ülkelere yaklaşık 843 milyar dolar açık, 385 milyar dolar gizli borç vermiştir (Kayry, 2021). Bazı kaynaklara göre ise, Çin'in şimdiye kadar 150 ülkeye 1.5 trilyon dolarlık borç verdiği tahmin edilmektedir (Chellaney, 2021). Çin bugün dünyanın en büyük alacaklı ülkesidir. Dünya Bankası'na göre dünyanın en yoksul ülkeleri 2022 yılı sonuna kadar resmî ve özel alacaklılara 35 milyar dolar borç ödemesi yapmak durumundadır. Bu borcun %40'ından fazlasını ise, Çin oluşturmaktadır (Gupta, 2022). Aşağıdaki grafikte Çin kredi sözleşmelerinin bölgesel dağılımı yer almaktadır.

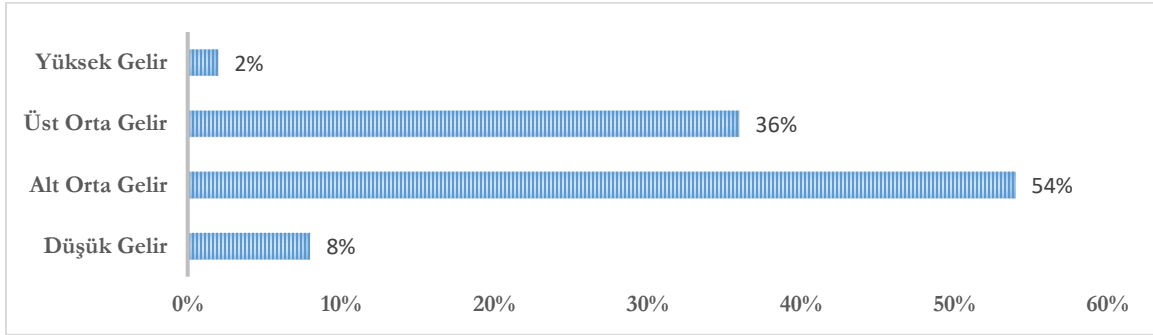
Grafik 2: Çin Kredi Sözleşmelerinin Bölgesel Dağılımı

Kaynak: (Gelpern, Horn, Morris, Parks ve Trebesch, 2022)

Dünya çapında (sadece Çin değil), yapılan yardımların bölgelere göre dağılımı incelendiğinde 1991 yılı itibariyle Afrika en fazla yardım akışını alan bölgelerdir. Afrika'ya yapılan yardımlar 1970'de 7.749,57 milyon dolardan 2019'da 61.069,29 milyona çıkmıştır (Hayaloğlu, 2023, s. 749). Çin kaynaklı kredi sözleşmelerinin %47'si Afrika devletleriyle, %27'si Latin Amerika ve Karayipler'le, %11'i Doğu Avrupa'yla, %10'u Asya'yla ve %5'i Okyanusya devletleriyle yapılan sözleşmelerdir. Aşağıdaki grafikte borçlu ülke gelir durumuna göre, Çin borç sözleşmelerinin dağılımı yer almaktadır.

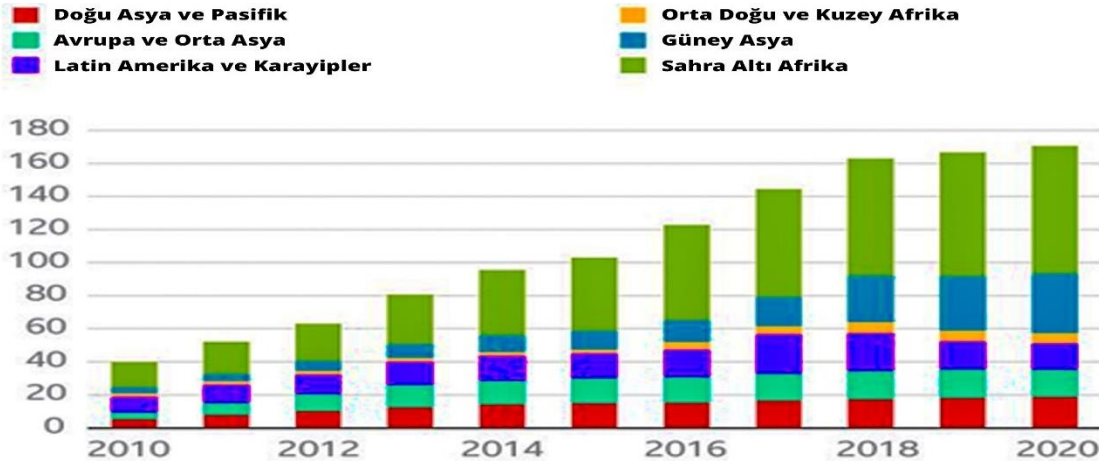
Grafik 3: Çin Borç Sözleşmelerinin Borçlu Ülke Gelir Durumlarına Göre Dağılımı

Kaynak: (Gelpern ve diğerleri, 2022)

OECD veri tabanındaki son verilere göre, 2022 yılında DAC'a üye ülkelerin yardımlarının %15,3'ü düşük gelirli ülkelere, %32,5'i düşük-orta gelirli ülkelere, %9,2'si üst-orta gelirli ülkelere giderken, %0,1'i ise yüksek gelirli ülkelere verilmiştir (data.one.org, 2024). Çin'in durumuna bakıldığında, kredi sözleşmelerinin %54'ü gibi çok büyük bir çoğunluğu alt-orta gelir grubu ülkelerle, %36'sı alt-orta gelir grubundaki ülkelerle, %8'i düşük gelir grubuna dâhil ülkelerle yapılmışken, yalnızca %2'si yüksek gelir grubundaki ülkelerle imzalanmıştır. Aşağıdaki grafikte Çin'in dış borçların bölgesel bazda, yıllara göre dağılımı yer almaktadır.

Grafik 4: Çin'in Verdiği Dış Borçların Bölgesel Bazda, Yıllara Göre Artışı (Milyar Dolar-2010-2020),

Kaynak: (civildaily.com, 2022)

Çin, 21. yüzyılın başlarından itibaren, özellikle Afrika'da önemli bir dış yardım sağlayıcısı hâline gelmiştir. Bilhassa 2013 yılından itibaren Çin, Kuşak ve Yol Girişimi'nin bir parçası olarak Doğu Asya, Afrika ve Güney Amerika'daki çok sayıda ülkeye altyapı kredileri sunmuştur (Williams, 2024). Grafik 4'e bakıldığında özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerin Çin'e milyarlarca ABD doları borcu olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Çin'den en fazla dış yardım alan bölge, Sahra-Altı Afrika ülkeleridir. Becky Carter, "A Literature Review on China's Aid" başlıklı çalışmasında, literatürden yola çıkarak Çin'in yardımlarının ekonomik ve siyasi hinterlandıyla alakâlı olarak, aşağıdaki şu hususları ortaya koymuştur.

Birincisi, Çin'in küresel bir yardım aktörü olarak siyasi ve ekonomik açıdan gücü giderek artmaktadır. Ancak dış yardıma ilişkin karar alma ve uygulama süreçleri, belirsizliğini korumaktadır. *İkincisi*, Çin yardımları, temelde Çin'in siyasi, ticari ve ahlaki amaçlarının bir karışımı tarafından yönlendirilen bir dış politika aracıdır. *Üçüncüsü*, genişleyen literatüre bakıldığında, Çin yardımlarını, Çin'in artan birtakım hegemonik hedeflerine erişim sağlamak için kullandığı bir araç olarak görme eğilimi, en iyi ihtimalle yanıltıcı olabilmektedir. *Dördüncüsü*, literatür değerlendirildiğinde, Çin'in dış yardımlarında, Çin'in tarihsel, bölgesel ve küresel koşullarının ve jeopolitiğinin etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. *Beşincisi*, Çin dış yardımlarının gelişmesinde, Çin'in 'Dışarı Açılma' politikasının yanı sıra, Çin'in yumuşak güç elde etme hedeflerinin ve Amerikan egemenliğinde çok taraflı kurumlara duyulan hayal kırıklığının önemli etkileri vardır. *Altıncısı*, Çin yardımlarında tek ve tutarlı bir genel stratejiden ziyade; Çin'in, küreselleşme eğilimleri, çok sayıda yerel yardım kuruluşu arasındaki rekabet, Afrika tarımı bağlamında Çin devleti ve iş dünyası arasındaki gayri resmî etkileşimler gibi çoklu faktörlerin etkisi bulunmaktadır (Carter, 2017, s. 3). Aşağıdaki tabloda Çin yardımı alan ilk 10 ülkenin dağılımı yer almaktadır.

Tablo 5: Çin Yardımı Alan İlk 10 Ülke, (2017-2021)

Sıra	Ülke	Toplam Yardım (M\$)	Pay %	Kişi Başına (\$)	Tıbbi Yardım (M\$)	Resmî Olmayan Yardım (M\$)	Maske Diplomasisi (M\$)	Aşı Diplomasisi (M\$)
1	Kamboçya	231.64	5.54	13,86	83,54	10,35	43,49	94,99
2	Pakistan	165.97	3.97	0,75	97,32	16,51	37,27	104,79
3	Tacikistan	155.27	3.72	16,28	50,19	2,48	15,24	72,59
4	Etiyopya	126.77	3.03	1,10	42,38	42,93	58,36	39,52
5	Laos	114.14	2.73	15,69	53,77	10,19	18,23	64,49
6	Myanmar	114.00	2.73	2,10	70,03	27,77	17,96	73,87
7	Bangladeş	93.99	2.25	0,57	42,10	5,06	11,15	39,05
8	Sri Lanka	93.15	2.23	4,25	34,30	0,68	14,88	30,03
9	Kuzey Kore	91.19	2.18	3,54	0,00	0,00	0,00	0,00
10	Mozambik	85.60	2.05	2,74	10,52	0,34	16,44	18,68

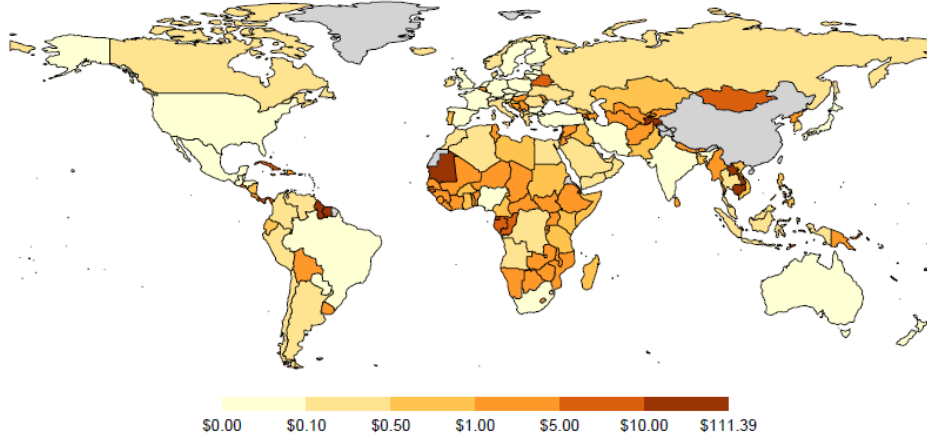
Tablo Çin'den Ocak 2017-Aralık 2021 arasında en fazla yardım alan 10 ülkeyi göstermektedir. Sıralama toplam yardım miktarına göre belirlenmiştir.

Kaynak: (Fuchs ve diğerleri, 2022, s. 7)

Çin yardımı alan ilk 10 ülkenin dağılımına bakıldığında, 2017-2021 yılları arasındaki dönem için ilk sırada 231.6 milyon dolarla Kamboçya yer almaktadır. Kamboçya'yı 165.9 milyon dolarla Pakistan, 155.2 milyon dolarla Tacikistan, 126.7 milyon dolarla Etiyopya ve 114.1 milyona Laos takip etmektedir. Toplam borçların kişi başına düşen oranı açısından en fazla meblağ 16.2 dolarla Tacikistan'a aittir. Kişi başına düşen Çin yardımında Tacikistan'ı, 15,6 dolarla Laos ve 13,8 dolarla Kamboçya takip etmektedir. Resmî olmayan yardımlarda ilk sırayı ise 42.9 milyon dolarla Etiyopya almakta olup Etiyopya'yı 27,7 milyon dolarla Myanmar, 16,5 milyon dolarla Pakistan ve 10,3 milyon dolarla Kamboçya takip etmektedir.

Öte yandan Çin yardım ihracatının sektörel dağılımı, bariz bir şekilde pandeminin etkilerini yansıtmakta olup toplam ihracat değerleri açısından ilaç sektörü, ilk sırada yer almaktadır. Toplamda, Çin yardımına çeşitli makine biçimlerinin ihracatı hâkim olmakla birlikte, yardım ihracatı açısından ürün portföyünün oldukça çeşitli olduğu anlaşılmaktadır. Gıda yardımlarının büyük yer tuttuğu Çin dış yardımlarında, açık ara, en büyük paya, aşılardır. Yardımların çoğu, ulusal bakanlıkların ve büyük politika bankalarının yerleşik olduğu Pekin'den (%62,0) gönderilmekte olup, Pekin'i Jiangsu (%8,3) ve Guangdong (%4,3) vilayetleri takip etmektedir. Son olarak, toplam yardım akışının yalnızca %10,5'i hükûmet dışı kaynaklardan geldiği için, Çin yardımının esas olarak bir hükûmet taahhüdü olduğu anlaşılmaktadır (Fuchs ve diğerleri, 2022, s. 6). Aşağıdaki haritada kişi başına düşen ABD doları bazında Çin yardım ihracatı alan ülkelerin dağılımı yer almaktadır.

Harita 6: Kişi Başına Düşen ABD Doları Bazında Çin Yardımları 2017-2021

Harita 6'daki dünya haritası 193 ülkeyi kapsamaktadır. Ocak 2017 ile Aralık 2021 yılları arasında 184 ülkeye dış yardım yapılmıştır. Buna göre, 60 ayda 4,2 milyar dolar dış yardım gerçekleşmiştir. Bu da yıllık olarak 835,6 milyon ABD doları yapmaktadır. Çin'den herhangi bir yardım almayan sadece 9 küçük-bağımsız ülke vardır. Bunların altısı, Tayvan'daki hükümeti tanımaktadır. Miktar olarak en fazla yardım alan ülkeler Kamboçya, Tacikistan, Etiyopya ve Laos'tur. Bu Çin'in kendi müttefiki olarak gördüğü dost ülkelere daha fazla destek sağladığını ifade eden çalışmalarla uyumludur. Bununla birlikte, kişi başına göre, küçük ada ülkeleri en çok yardım alan ülkelerdir ve ilk üçü Dominika, Antigua ve Barbuda ile Maldivler'dir. 184 alıcı ülkeden 31'i Çin'den yalnızca resmî olmayan yardım almış olup bu yardımlar doğrudan hükümet kontrolü altında olmayan yardım akışlarıdır (Fuchs ve diğerleri, 2022). Ortaya konulan parametrelerin yanı sıra, Çin'in dış yardımları hakkında analiz ve değerlendirmelerde, öne çıkan en önemli konulardan biri, Çin ve Batı dış yardımlarının kıyaslanması hususudur.

3. Çin ve Batı Dış Yardımlarının Karşılaştırılması

Kalkınma yardımları, ülkeler arasında bir ödül ve ceza mekanizması olarak önemli bir rol oynayabilmektedir. Yapılan birçok bilimsel çalışma, uluslararası donörler tarafından yapılan bazı yardımların siyasi saiklerle verilebildiğini ve diplomatik bir araç olarak kullanılabilirliğini ortaya koymaktadır. Öte yandan, yardıma bel bağlayan ülkeler, bilimsel, teknik/endüstriyel ve hatta siyasal alanda işlevsel bir sistem kurmak yerine; bir tür "yardım laneti"ne bulaşarak, dış yardıma bağımlı hâle gelebilmektedir. Bu çerçevede dış yardımlar, büyük miktarlarda fon, mali kaynak ve reform programı sağlamasına rağmen, alınan yardımların amacına hizmet edip etmediği, gelişmemiş ülkeleri yoksulluktan ve geri kalkınımlıktan kurtarmaya etki edip etmediği tartışmalıdır.

Çin yardımlarına dair eleştiriler öne çıksa da Batı yardımlarına ilişkin tartışmalar da önemli bir yekûn tutmaktadır. Çin yardımlarına yöneltilen suçlamalar, (Çin yardımlarına yöneltilen kadar

itham edici ve yoğun bir şekilde olmasa da), aynı zamanda ABD ve Batı yardımlarına da yöneltilmektedir. Bununla beraber, gelişmemiş ülkelerde faaliyet gösteren Batılı şirketlerin kötü yönetildiği, çalışma koşullarının güvensiz ve ücretlerin düşük olduğu da iddia edilmektedir.

Çin yardımları “*Tek Çin Stratejisi*” bağlamında, Tayvan’ı tanıyan ülkelere verilmemektedir. Bu durum, Çin yardımlarının siyasal olduğu yönünde birçok eleştiriyi beraberinde getirmektedir. Ancak Batı yardımlarında da benzeri yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Örneğin, Williams’ın ifade ettiği üzere, ABD, 11 Eylül 2011 Saldırıları’nın ardından terörle mücadelede ABD ile müttefik olan ülkelere, demokrasi ve insan hakları konusunda taahhütlerine bakılmaksızın, daha fazla dış yardım yapmıştır (Williams, 2024). Bununla beraber, resmîyette, ABD yardımlarının alıcı ülkelere refahı arttırma, altyapıyı geliştirme, eğitim ve sağlık koşullarını geliştirme gibi (normatif açıdan) hedefleri olduğu beyan edilse de, literatürde bazı çalışmalar, ABD yardımlarıyla alıcı ülkelerdeki ekonomik krizler, darbe ve iç çatışmalar arasında bağ olduğuna işaret etmektedir (Bayar, 2018)

Çin ve Batı yardımlarını karşılaştıran bazı çalışmalarda öne çıkan en önemli eleştirilerden biri de dış yardımlarda asıl mağduriyetler yaratan yardımların Batı orijinli, böylelikle borç tuzağının asıl müsebbibin de Batı olduğunu iddia eden yaklaşımlardır. Bu konuda, “Nobel Ödülü sahibi bir ekonomist olan Columbia Üniversitesi profesörü Joseph Eugene Stiglitz ile BM, Küresel Ekonomi İzleme masası başkanı Hamid Rashid, 2020 yılında yayımladıkları bir raporda, ABD’nin 2008 mali krizinden sonra gelişmekte olan ülkelere borç balonları ihraç ettiğini belirtmişlerdir. Bu araştırmacılara göre, gelişmekte olan ülkelerdeki “borç tuzağının” asıl suçlusunu, Batı’dır” (Lydia, 2022).

Bu konuda bazı kaynaklarda, Afrika’daki yüksek borçların esas müsebbibinin Çin değil; G7 ülkeleri olduğu belirtilmektedir. Nitekim Afrika’nın borcunun ezici çoğunluğu, Batı ve Japonya’nın kurduğu bir dizi kuruluş tarafından sunulan endüstriyel kredilerden kaynaklanmaktadır. Bu tür krediler, ayrıca Çin kredilerinden çok daha yüksek faiz oranlarına sahiptir (Solangi, 2022). Ayrıca Batılı hükümetler, verdikleri kredilerdeki çeşitli tavizler için, kendi şirket ürünlerinin satın alınmasını koşul olarak öne sürebilmektedirler (Etzioni, 2020).

Çin yardımlarıyla alakalı olarak yöneltilen en önemli eleştirilerden biri, Çin’in otoriter yönetimlere alternatif kaynak ve destekler sunmak yoluyla, dünyada barışçıl devlet ve kuruluşların şimdiye kadar elde ettiği kazanımlara zarar verdiği yönündedir. Ancak Bayar’ın (2018, s. 2) ifade ettiği üzere, resmi söylemde, dış yardımın amaçları arasında demokrasinin geliştirilmesi gibi hedefler öncelik teşkil etmesine rağmen; ABD kaynaklı dış yardımlarda, diktatörlükle idare edilen birtakım ülkelerin, demokratik ülkelere göre daha fazla yardım alabildiği görülmektedir.

Başka bir açıdan, Uluslararası Para Fonu (IMF), yapısal uyum şartları karşılığında krediler sağlayarak, Batı ideolojisinin küresel olarak yayılması için çalışmaktadır. Bu konuda eski Malezya Başbakanı Mahathir Muhammed, 1997 yılında başlayan Asya Mali Krizi’nin ardından, ülke

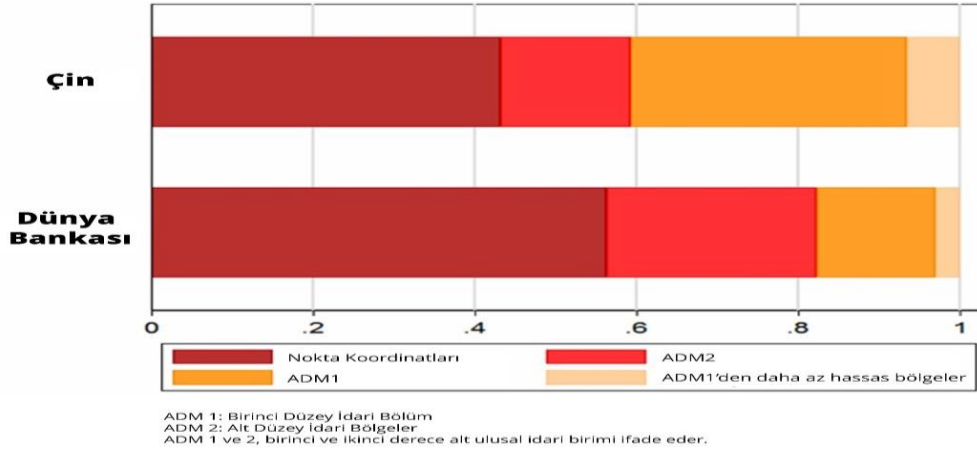
ekonomisi oldukça zor durumdayken bile, IMF'nin dayattığı koşulların ekonomilerini yabancılara açacağı, adaletsiz ve kabul edilmez olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Mahathir, ağır borç tuzakları barındırdığı, geleneksel kültürü kısıtlayarak ABD'nin kapitalist kültürünü empoze ettiği ve böylelikle küresel hegemonyayı güçlendirdiği gibi gerekçelerle IMF kredilerine mesafeli durmuştur (Murray ve School, 2022).

Bununla beraber, alıcı ülkelerin yoksulluk düzeyi ile Batı yardımı alma durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir (J. Li ve diğerleri, 2022, s. 114). Örneğin, IMF kredileriyle oluşan borçların yoksulluğu ortadan kaldıramadığına ilişkin birçok kanıt bulunmaktadır (Williams, 2024). Ancak dış yardımların başarısızlığı her zaman için kötü yönetim veya yolsuzluk gibi faktörlerden kaynaklanmayabilmektedir. Bu konuda dünyada, 1970-1990 yılları arasında, gelişmekte olan 38 ülkelerde, dış yardım ile kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ampirik olarak inceleyen bir çalışma, imtiyazlı olarak verilen yardımların, alıcı ülkelerin, kaynaklarını kredinin tahsis edildiği sektörden başka sektörler kaydırması sebebiyle, dış yardımların istenilen başarıyı tam olarak sağlayamadığını tespit etmiştir. Nitekim bu ülkelerde tarım, enerji ve eğitim sektörlerine tahsis edilen imtiyazlı yardımların büyük bir çoğunluğunun başka sektörler aktarılmaktadır. Mesela bütçesinde tarıma belli bir miktarda kredi ayrılan gelişmekte olan bir ülke, ulusal tarım bütçesini, yardım miktarında düşürerek, o parayı kendine göre öncelikli gördüğü başka bir sektöre kaydırabilmektedir. Böylelikle dış yardım sağlanarak, bütçesi arttırılmak istenen sektörde, beklenen başarı elde edilememektedir (Feyzioglu, Swaroop ve Zhu, 1998).⁷

Dünya Bankası yardımları ise yerel ihtiyaçlara karşı duyarsız olmakla ve genellikle yarardan çok zarara yol açmakla suçlanmıştır (Williams, 2024). Bunun gibi sebeplerle, Çin yardımı, dünya siyasetinde OECD'nin Kalkınma Yardım Komitesi (DAC) üyelerinin yardımlarından daha etkili olabilmektedirler (Dreher ve Fuchs, 2015, s. 1019). ABD'nin belirleyici olduğu Dünya Bankası yardımları, Batı tipi dış yardım kültürü hakkında önemli ipuçları barındırmaktadır. Aşağıdaki grafikte Çin ve Dünya Bankası yardımlarının kıyaslamasına ilişkin hususlara yer verilmiştir.

⁷ Çalışma elde edilen verilerden hareketle iki politika önermektedir. *Birincisi*, yardım programının başarısını, sermaye harcamalarına giden yardım oranına göre ayarlanmamalıdır. *İkincisi ise*, yardımların çoğunun karşılıksız olması sebebiyle, dış yardımları, önemli sektörler yeterli kaynak sağlayan genel bir kamu harcama programına bağlamak, gelişmekte olan ülkelere kaynak aktarmanın en iyi yolu olabilir (Feyzioglu ve diğerleri, 1998).

Grafik 5: Çin ve Dünya Bankası'nın Yardım Projelerinin Karşılaştırılması, 2022

Kaynak: (Gehring ve diğerleri, 2022, s. 4)

Grafik 5'te, Çin ve Dünya Bankası'nın yardım projeleri karşılaştırılmıştır. Afrika'da 25.041 lokasyonda 1.472 projeye dağıtılan Dünya Bankası ödemeleri toplamı 29,4 milyar dolara ulaşmıştır. Afrika'da, Çin'in 1.308 lokasyondaki 333 projeden sağladığı yardım 13,2 milyar dolar tutarındadır. Dolayısıyla, Dünya Bankası, Çin'den daha fazla projeyi finanse etmektedir. Çin sayı olarak daha az projeyi finanse ediyor olmasına rağmen; proje başına neredeyse on kat daha fazla mali destek sağlamaktadır. Çin yardımının ağırlıklı olarak otokratik devletlere verildiği de doğru değildir. Son olarak, alıcı ülkelerin yaklaşık %77'si her iki donörden de en azından bir miktar yardım almaktadır (Gehring ve diğerleri, 2022, s. 4).

Ülkeler arasında, doğrudan yapılan dış yardımlar irdelendiğinde, 1970-1994 yılları arasındaki dönemde verilen eski-sömürge ilişkisi ve BM'deki oy verme tutumu arasında güçlü bir ilişki tespit edilmektedir. Dış yardım verme tutumu bakımından, BM'deki oy verme tutumu ile sömürge devletler arasındaki anlamlı ilişkiye bakıldığında, 'demokratik olmayan eski sömürge devletler', 'demokratik olan ancak geçmişte koloni bağı bulunmayan ülkelere' ortalama iki kat daha fazla dış yardım almıştır. Diğer taraftan, demokratikleşme yönünde reformist olan ülkeler, olmayanlara göre ortalama %50 daha fazla dış yardım almıştır. Donör olan bazı ülkeler mercek altına alındığında, sözü edilen dönem için, ABD'nin dış yardımının üçte birini (1978 David Antlaşması'ndan kaynaklı olarak) İsrail ve Mısır'a tahsis ettiği tespit edilmektedir. Aynı bağlamda, Japonya'da BM; Genel Kurulu'nda kendisiyle aynı doğrultuda oy kullanan gelişmekte olan devletlere daha fazla dış yardım vermiştir (Bayar, 2018, s. 4). Bu durum, Resmi Kalkınma Yardımı yapan OECD-DAC ülkeleri, normatif olan ve resmi şekilde beyan edilen ilkelerin ötesinde, stratejik ve rasyonel amaç ve hedeflerin dış yardım motivasyonunda önemli bir tuttuğunu göstermektedir.

Axel Dreher ve Andreas Fuchs'un⁸ 2016 yılında yaptıkları çalışmadan elde ettikleri verilere göre, Çin'in yardım politikası, Çin'in jeopolitik kaygıları ve Deng Xiaoping (1979-1989)

⁸ Axel Dreher ve Andreas Fuchs'un 2016 yılında yayımladıkları 'Rogue Aid? An Empirical Analysis of China's Aid Allocation' adlı

yönetimindeki dışa açılım politikası ile bağlantılıdır. Nitekim BM Genel Kurulu'nda Çin'in yanında oy kullanan ve Tayvan'ın bağımsızlığını tanımayan ülkeler daha büyük yardım payları almaktadır. Bununla beraber hem Çin hem de OECD-DAC yardımları, stratejik temellere dayanmakta olup Çin yardımlarında karşılıklı yararın önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Sonuçlar ayrıca, Çin'in kişi başına düşen milli geliri düşük ülkeleri tercih ettiğine ve yardım tahsisine karar verirken alıcıların ihtiyaçlarına kulak verdiğine dair bazı kanıtlar göstermektedir. Son olarak, bazı eleştirmenlerin iddia ettiği gibi, Çin'in yardımının otokratik veya yozlaşmış rejimlere yönelik olduğu yönünde herhangi bir veri tespit edilememiştir. Bu çerçevede Çin yardımlarının, geleneksel donörlerin demokrasiyi teşvik etme çabalarını baltalayacağına dair korkular abartılı görünmektedir (Dreher ve Fuchs, 2015, s. 1019).

Anke Hoeffler ve Olivier Sterck, 2022 yılında yayımladıkları *"Is Chinese Aid Different?"* başlıklı çalışmalarında, 2000-2012 yılları arasında Çin'in yardımlarını, dünyadaki beş büyük bağışçı olarak inceledikleri Fransa, Almanya, Japonya, İngiltere ve ABD ile karşılaştırmışlardır. Yaptıkları çalışmanın sonuçlarına göre, Almanya, Japonya, ABD ve İngiltere'nin yardımları alıcısının ihtiyaçlarına göre belirlenip şekillenirken, Fransa ve Çin'in yardımlarının menfaat ve çıkar ilişkileriyle yönlendirildiğini; ancak Çin'in yardımlarının bütünüyle bencil bir politika izlemediğini belirtmişlerdir. Bu çerçevede çalışmada, çoğu Batılı bağışçı-devlet gibi Çin'de fakir ülkelere yardım ettiği ve ayrıca ticari ve ekonomik çıkarların Çin'in yardım stratejisini şekillendirdiğine dair herhangi bir kanıt bulamadıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç, Fransa ve İngiltere gibi eski kolonilerine ve ticaret ortaklarına daha fazla yardım yapan Batılı bağışçılarla çelişmektedir. Bağışçıların yardımı dağıtma noktasında önemli ölçüde farklılıklar gösterdiği bulgularan çalışmada şu sonuçlara varılmıştır. a) *Birincisi*, Çin, ABD, İngiltere, Japonya ve Almanya fakir ülkelere daha fazla yardım taahhüt etmektedirler. Bu noktada, ticari menfaat veya doğal kaynaklara erişim gibi ekonomik çıkarların Çin'in yardım tahsisini belirlediğine dair hiçbir kanıt bulunamamıştır. b) *İkinci olarak*, Fransa ve Çin'in kişisel çıkarlarla ilgili değişkenlere yüksek düzeyde önem verdikleri tespit edilmiştir. Ancak menfaat ve çıkarlar, Fransa ve Çin için aynı şeyi ifade etmemektedir. Nitekim Çin yardım kararları büyük ölçüde *"Tek Çin Stratejisi"* etrafında şekillenmektedir. Yani Tayvan'ı tanıyan ülkeler, fakir dahi olsalar, yardım alamamaktadırlar. Buna göre Tayvan'ın tanınması faktörü, Çin yardım tahsisindeki en önemli açıklayıcı değişkendir. c) *Üçüncüsü*, çalışmada alıcı meziyetleri-hususiyetlerinin (politika, yolsuzluğun kontrolü ve borcun GSYİH'ye oranının) Çin yardım politikasını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Nitekim Çin'in yardım politikasında, yardım ettiği ülkenin iç işlerine müdahale etmeme ilkesine bağlı kaldığına dair birtakım kanıtlar elde edilmiştir. *Dördüncüsü*, incelenen ülkeler açısından, yapılan yardımlarda tarihsel yakınlığın önemli

çalışmalarında *ilk aşamasında*, 1956-2006 tarihleri arasında Çin yardım programının tahsis analizi yapılmış, *ikinci aşamasında ise*, 1996-2005 döneminde 132 alıcı ülkenin yardım tahsisini Çin ile OECD's Development Assistance Committee (OECD-DAC) özelinde karşılaştırma yoluna gitmişlerdir. Çalışmanın eksik yanlarından biri ise, Çin Exim Bank tarafından sağlanan yardımların araştırmaya dâhil edilmemesidir.

bir kriter olduğunu tespit edilmiştir. Zira Birleşik Krallık ve Fransa eski kolonilerine daha fazla yardım yaparken, Birleşik Krallık resmî dili İngilizce olan ülkelere daha fazla yardımda bulunmuştur. Neticede çalışmada incelenen bütün ülkelerin kendi kriterleri olduğuna dikkat çekilerek, Çin'i diğer bağışçılardan farklı bir kategoriye koymanın doğru olmadığı belirtilmiştir (Hoeffler ve Sterck, 2022, ss. 1–2, 13).

Bu bağlamda, Batı yardımlarıyla Çin yardımlarını kıyaslayan çalışmaların sonuçlarına bakıldığında konunun birçok farklı veçhesi olduğu görülmektedir. Bunlardan *birincisi* Çin'e karşı yükselen Batı menşeli düşmanlık ve Çin'i frenleme istencidir. Ancak bu yöndeki bakış açısı, madalyonun bir yüzünü oluşturmaktadır. *Diğer yüzünde (ikincisi) ise*, Çin yardımlarının bütünüyle bir melek yardım olarak nitelendirilemeyeceği gerçeğidir. Her devlet gibi Çin devleti de aldığı karar ve yaptığı uygulamada ulusal çıkarlarını gerektiği kadar savunmaktadır. Bu bağlamda, hegemonik ve neo-kolonyalist emareler taşımakla birlikte, Çin'in dış yardımlarının doğasını anlamada; uluslararası ilişkiler disiplininin Konstrüktivist Yaklaşımı oldukça işlevsel olabilir. Nitekim Çin, dış yardım politikasında, Kuşak ve Yol Girişimi'nin ilan edildiği 2013 tarihinden bu yana, gittikçe artan bir oranda hem maddi hem de sembolik güç unsurlarını birleştirerek "rıza üretmek" üzere yeni bir iletişim stratejisi benimsemiş durumdadır.

SONUÇ (Sentez)

Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra, dünya ABD öncülüğünde tek kutuplu dünya düzenine evrilmiştir. Ancak 2000'li yıllardan sonra Çin dünyada ekonomik açıdan başat faktöre dönüşmüş ve küresel güçler dengesi, çok kutuplu bir hâl almıştır. Günümüz dünya sistemi, "*ekonomik açıdan çift kutuplu, politik bakımdan tek kutuplu*" şeklinde tanımlanabilir. Bu bağlamda, ekonomik olarak süper güç olan Çin, henüz siyasal açıdan süper güç değildir. Bu sorun Çin için, varoluşsal bir dilemma olup, küresel konumunu da etkilemektedir. Nitekim Çin bir yandan ekonomik olarak süper güç olma iddiasını, politik süper güce tahvil etmeye çabalarırken, öte yandan Çin'in yükselişinden tedirginlik duyanlara, barışçıl ve medeniyetçi bir perspektifi takip ettiği izlenimi vermektedir.

Kuşak ve Yol Girişimi'nin dünyaya ilan edildiği 2013 yılından bu yana, başta ABD olmak üzere Çin karşıtı blokun öncüsü olduğu dünya kamuoyu, Çin'in her türlü hamlesini yakından takip etmekte ve attığı her adımda neo-kolonyal emareler aramaktadır. Bu noktada, Çin'in son dönemlerde yerkürede baş bağışçı konumuna gelmesiyle, dış yardımlar konusunda baş kötü olarak ilan edilmesi neredeyse eş zamanlılık ve eş güdümlülük içermektedir. Nitekim resmi söylemde, dış yardımların çok önemli katkılar sağladığı/sağlayacağı öngörülmesine rağmen; de facto etkinliği oldukça tartışmalıdır. Kaldı ki, literatürdeki tartışmaların izi sürüldüğünde, dış yardımların neredeyse alıcı ülkelere çok, bağışçı ülkelerin işine yaradığı, donör ülkelere fayda getirdiği izlenimi hasıl olmaktadır. Zira donör ülkeler, dış yardımlar vasıtasıyla yardım verdikleri ülkenin iç işlerine karışabilmekte, bu ülkelere ekonomik, siyasal ve ideolojik açıdan birçok

tavizler sağlayabilmektedirler. Bu bağlamda dış yardımlarda, normatif açıdan erdem yüklü birtakım faydadan ziyade; stratejik hedefler yüklü hegemonik emellerin daha işlevsel olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede literatürde, Çin yardımlarını hegemonik ve neo-kolonyal boyutu olduğunu iddia eden tezler bulunmaktadır. Bu bakış açısında göre, kadim tarihi boyunca, emperyalist ve kolonyalist bir ülke olagelen Çin, sağladığı yardımları sömürgeci hedeflerinin bir aracı olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda Çin devleti, jeostratejik gayelerle seçtiği belli ülkelere, kolonyalist motivasyonlarla borç vermekle suçlanmaktadır. Çin dış yardımlarını sorunlu bulan tezlerin, karşıt argümanlara göre ise, Çin'in dış borç siyasasına karşı yöneltilen eleştiriler, ABD başta olmak üzere Çin karşıtı ülkeler tarafından Çin'in yükselişini durdurmak ve geri-püskürtmek gayesiyle yapılmaktadır. Nitekim Çin'in 2000'li yıllardan sonra küresel bir güç olarak işaret edilmesi ve 2013 yılından itibaren Kuşak ve Yol Girişimi'nin yarattığı global etki Çin'in odağa alınmasına ve her türlü adımıyla kolonyalist ve hegemonik gayeler aranmasına sebep olmuştur. Makalenin ulaştığı sentez ise, belli birtakım hususlarla şöyle özetlenebilir.

Çin, özünde emperyalist ve kolonyalist bir ülkedir. Ancak ABD başta olmak üzere, Çin karşıtı devletlerin, Çin yardımlarına yönelttikleri eleştirilerin yaygın bir hâl alması ve güçlü bir etki yaratması, Çin'i "konstrüktivist bir neo-kolonyalizme" yöneltmiştir. Bu bağlamda güncel bir politika perspektifi olarak Çin'in emperyalist ve kolonyalist emellerinin özünde devam ettirdiği; ancak bunları (Gramsci-yen bir perspektiften ifade edilirse)⁹, "rıza üretimi" temelinde yeni bir iletişim stratejisi ve retorikleriyle, katı hedeflerini yumuşatma ve kamufle etme yoluna gittiği iddia edilebilir. Bu yeni dönemde Batı'nın yardım politikalarını "klonlayan" Çin; yeni stratejik iletişim tekniğiyle dış yardımlarında medeniyetçilik, hayırseverlik ve barışçıl söylemlerini kullanmaktadır.

ABD başta olmak üzere, Batı toplumlarının sömürgecilik, hegemonya ve emperyalizmle ilgili kötü sicillerinin, Çin'e yönelik neo-kolonyalizm suçlamalarının gölgesinde kaldığını ifade etmek gerekir. ABD ve Batı orijinli medya kuruluşlarının yanı sıra bu yöndeki akademik çalışmaların büyük bölümünde, ya sömürgeciliğin sadece ABD ve Batı'nın hakkıymış gibi bir örtük kabul sezilmekte, ya da sadece Çin vurgusu yapılarak ABD ve Batı sömürgeciliği yadsınmaktadır. Oysa dış yardımlar konusunda, Çin'in örtük birtakım emperyal hedefleri olmakla birlikte, Batı yardımları da, Çin yardımlarından daha masum değildir. Nitekim, yöneltilen bunca eleştiriye

⁹ Antonio Gramsci, kapitalizmin, (istisnai dönemler haricinde) kapitalizmin, nasıl olup da faşizm gibi, baskı unsurlarına başvurmadan kitleleri davranışa yönelttiğini ve "rıza ürettiğini" sorgulamıştır. Gramsci, kapitalist sistemin, şiddeti gizil kılarak "rıza üretimine" dönüşen ideolojik ve politik iktidar şekilleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Gramsci'nin hegemonya kavramının, uluslararası ilişkilere uyarlanmasında önemli katkıları olan Gill'in (1992) ifade ettiği şekliyle Gramsci'de hegemonya olgusu, uluslararası ilişkiler disiplinin ortaya attığı şekliyle baskı ve zorlayıcı unsurlarına bağlı değil, entelektüel enstrümanlarla rızanın üretilmesi esasına dayanmaktadır. Bu çerçevede Robert Cox (Cox, 2016), Gramsci-yen perspektiften hegemonik baskın güç, zayıf olanların 'ortak iyi-yarar' şeklinde betimlenebilecek bir düzen uğruna, zayıf olanların rızalarını üretmek için, birtakım tavizler ve uzlaşma unsurları geliştirir.

rağmen, Çin'in dünyada en büyük bağışçı ülkeye dönüşmüş olması, alıcı ülkelerin, Batı yardımlarından kaçtığına veya daha iyi bir ifadeyle alternatif kaynak arayışı içinde olduklarının bir göstergesidir. Dış yardımda gönüllülüğün esas olduğu göz önüne alındığında, Batı yardımlarına mündemiç olan handikapların, Çin yardımlarına yöneltilen eleştirilerden daha fazla olması beklenmektedir.

Çin ve Batı yardımlarında, jeostratejik hedefler ve ekonomik çıkarlar oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Donör ülkeler, dost bir alıcı başka bir ülkeyle yakınlaşmasını engelleyerek kendi stratejik ortaklarını konsolide etmek ve mümkünse diğer ülkelere koparak kendi bloklarına çekmek amacıyla dış yardımları bir enstrüman olarak kullanabildikleri gibi, kendi ideolojilerini yakmak, dini ve ideolojik bağlar kurmak gibi türlü sebeplerle yardım ilişkisi kurabilmektedirler. Bu durum, dünyada dış yardımların, resmi söylemlerde yer verilen idealist amaçların ötesinde, jeostratejik hedefler ve ekonomik, siyasal gayelerle kullanılan hegemonik bir enstrüman olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Çin, Tek Çin Stratejisi bağlamında Tayvan'ı tanıyan ülkelerle dış yardım ilişkisi kurmadığı gibi, ABD, 11 Eylül Saldırıları sonrasında, teröre karşı kendiyile işbirliği içinde olan ülkelere daha fazla kaynak aktarmıştır.

Batı dış yardım konusunda, Çin'e nazaran daha şeffaf davranmaktadır. Çin yardımları, uluslararası kriterleri ve ölçütleri standart olarak kabul etmeden, münferit olarak hareket etmektedir. Bunun yanı sıra Çin devleti, Batı devletlerine nazaran daha fazla dışa kapalı ve otoriter bir görüntü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Çin yardımlarının hangi ülkeye, hangi şartlarda ne kadar verildiği yönünde şeffaf ve açık bilgi olmadığından, etkinliği daha tartışmalıdır. Öte yandan TDK sözlüğünde, yardım sözcüğü, "kendi gücünü ve imkanlarını başka birinin iyiliği için kullanma" şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak uluslararası ilişkilerde dış yardım sözcüğünün üstünü kazıdığına, altından türlü örtük ve gizli, dolaylı ve doğrudan art niyet pratikleri çıkabilmektedir. Hatta dış yardımların örtük işlevi ve etkinliği ile tartışmalar, küresel hegemonik güç mücadelesinin turnusol kâğıdı gibidir. Bu bağlamda dış yardımların doğasında da ortaya çıkan, bu problemlerli durum, küresel dengenin ve sağduyunun büsbütün yitirildiğinin bir göstergesi olarak da yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

Abbas, R. (2024, 9 Şubat). 25 Countries That Gave the Most Foreign Aid in 2023. *Insider Monkey*.

Andersen, J. J., Johannesen, N. ve Rijkers, B. (2020). *Elite Capture of Foreign Aid: Evidence from Offshore Bank Accounts*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcglclefindmkaj/https://documents1.worldbank.org/curated/en/493201582052636710/pdf/Elite-Capture-of-Foreign-Aid-Evidence-from-Offshore-Bank-Accounts.pdf adresinden erişildi.

Bayar, M. (2018). Dış Yardımda Amerikan, Çin ve Türk Yaklaşımları. *Avrasya Etüdlere Dergisi*, 53(1), 63–86.

Beeson, M. ve Crawford, C. (2023). Putting the BRI in Perspective: History, Hegemony and Geoeconomics. *Chinese Political Science Review*, 8(1), 45–62. doi:10.1007/s41111-022-00210-y

Benabdallah, L. (2022). A Relational Approach to Gift-Giving: China's Aid Exchanges in the Global South. *Global Studies Quarterly*, 2(4). doi:10.1093/isagsq/ksac071

Carter, B. (2017). *A Literature Review on China's aid*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpajpcglclefindmkaj/https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a5f38d6e5274a443e00372b/177_China_aid.pdf adresinden erişildi.

Chellaney, B. (2021, 24 Aralık). China's Trojan Gift: Creditor Imperialism. *cepa.org*. 29 Mayıs 2024 tarihinde <https://cepa.org/article/chinas-trojan-gift-creditor-imperialism/> adresinden erişildi.

civildaily.com. (2022, 30 Nisan). China's Debt Trap Diplomacy. *civildaily.com*. 29 Mayıs 2024 tarihinde <https://www.civildaily.com/burning-issue-chinas-debt-trap-diplomacy/> adresinden erişildi.

Cox, R. (2016). Dünya Düzenine Yaklaşımlar,. R. Cox ve R. Timothy (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi* içinde . İstanbul: Röle Yayıncılık.

data.one.org. (2024). How Much Do Countries Give in Aid? *ONE Data And Analysis*. 15 Haziran 2024 tarihinde <https://data.one.org/topics/official-development-assistance/> adresinden erişildi.

Dreher, A. ve Fuchs, A. (2015). Rogue aid? An empirical analysis of China's aid allocation. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, 48(3), 988–1023. doi:10.1111/caje.12166

Eroğlu, Ö. (1997). Does Foreign Aid Work on Economic Development of Developing Countries. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2, 29–50.

Etzioni, A. (2020, 9 Kasım). Is China a New Colonial Power? How Well Do The Claims Of Neocolonialism Stand Up? *thediplomat.com/*. 30 Mayıs 2024 tarihinde <https://thediplomat.com/2020/11/is-china-a-new-colonial-power/> adresinden erişildi.

Feyzioglu, T., Swaroop, V. ve Zhu, M. (1998). A Panel Data Analysis of the Fungibility of Foreign Aid. *The World Bank Economic Review*, 12(1), 29–58. doi:10.1093/wber/12.1.29

Fuchs, A., Kaplan, L., Kis-Katos, K., Schmidt, S. S., Turbanicsh, F. ve Wang, F. (2022). *Tracking Chinese Aid Through China Customs: Darlings And Orphans After The Covid-19 Outbreak*. Göttingen.

Gehring, K., Kaplan, L. C. ve Wong, M. H. L. (2022). China and the World Bank—How contrasting development approaches affect the stability of African states. *Journal of Development Economics*, 158, 102902. doi:10.1016/j.jdeveco.2022.102902

Gelpern, A., Horn, S., Morris, S., Parks, B. ve Trebesch, C. (2022). *How China Lends: A Rare Look into 100 Debt Contracts with Foreign Governments*. https://www.economic-policy.org/wp-content/uploads/2022/03/Gelpern_Horn_Morris_Parks__Trebesch_full_paper.pdf adresinden erişildi.

Gill, S. (1992). *American Hegemony and the Trilateral Commission*. Cambridge: Cambridge, Cambridge University Press.

Gupta, P. (2022, 18 Ekim). IMF and World Bank Slam China For Destroying Africa's Chances Of Restructuring Loans. *tfiglobalnews.com*. 29 Mayıs 2024 tarihinde <https://tfiglobalnews.com/2022/10/18/imf-and-world-bank-slam-china-for-destroying-africas-chances-of-restructuring-loans/> adresinden erişildi.

Hayaloğlu, P. (2023). Foreign Aid, Institutions, and Economic Performance in Developing Countries. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(3), 748–765. doi:10.17153/oguiibf.1277348

Hoeffler, A. ve Sterck, O. (2022). Is Chinese aid different? *World Development*, 156, 105908. doi:10.1016/j.worlddev.2022.105908

Kayry, S. (2021, 12 Kasım). Chinese Debt Trap Diplomacy: The Debate and the Gaps in the Literature. *moderndiplomacy.eu*. 29 Mayıs 2024 tarihinde <https://moderndiplomacy.eu/2021/11/12/chinese-debt-trap-diplomacy-the-debate-and-the-gaps-in-the-literature/> adresinden erişildi.

Keskin, M. (2019). China's Belt and Road Initiative and America's Response. *Asia Pacific, Foreign Policy, World Mind*, 4(4). <https://www.theworldmind.org/home/2019/4/26/chinas-belt-and-road-initiative-and-americas-response> adresinden erişildi.

Kroenig, M. (2020). *The Power Delusion*. <https://foreignpolicy.com/2020/11/11/china-united-states-democracy-ideology-competition-rivalry-great-powers-power-delusion/> adresinden erişildi.

Kurtbaşı, İ. (2022). Avrupa-Atlantik'ten, Asya-Pasifik'e Eksen Kayması ve Kuşak-Yol İnisiyatifiyle (Yeni İpek Yolu) Türkiye'nin Artan Önemi. O. Kurtoğlu, G. Kurmangaliyeva Ercilasun, V. S. Yelok ve Z. N. Ertuğrul (Ed.), *Uluslararası Geçmişten Geleceğe İpek Yolu Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (ss. 419–433). Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi TODAİE Yayınları. <https://hacibayram.edu.tr/ipekyolusempozyumu/bildiri-kitabi> adresinden erişildi.

Kurtbaşı, İ. (2023). Asya'nın Yükselişi Tezi: Küresel Konjonktürde Değişen Asırlık Dengeler ve Parametreler Işığında Bir Gelecek Projeksiyonu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(1), 313–330.

Li, J., Long, X. ve Jiang, Q. (2022). Aid and Conflict: Evidence from Chinese Aid. *China Economic Quarterly International*, 2(2), 111–123.

Li, X. ve Zhang, S. (2018). Interdependent Hegemony: China's Rise Under the Emerging New World Order. *China Quarterly of International Strategic Studies*, 04(02), 159–175. doi:10.1142/S237774001850015X

Lydia, L. E. (2022, 30 Haziran). Who creates the Chinese “debt trap” myth? *newsgd.com/*. 30 Mayıs 2024 tarihinde https://www.newsgd.com/node_59b956aa5d/78df5af3ba.shtml adresinden erişildi.

Lynch, L., Anderson, S. ve Zhu, T. (2020). *China's Foreign Aid: A Primer for Recipient Countries, Donors, and Aid Providers*.

Murray, C. ve School, T. (2022). An analysis of China's Belt and Road Initiative And its Neo-Colonial Ambitions. *Routes, The Journal For Student Geographers*, 2(3), 176–182.

Nkrumah, K. (1965). *Neo-Colonialism, the Last Stage of Imperialism*. London: Thomas Nelson and Sons, Ltd.

OECD, D. (2024). International Aid Rises in 2023 with Increased Support to Ukraine and Humanitarian Needs. *OECD, Official Development Assistance (ODA)*. 15 Haziran 2024 tarihinde <https://www.oecd.org/dac/financing-sustainable-development/development-finance-standards/official-development-assistance.htm> adresinden erişildi.

PwC. (2017). *The Long View: How Will The Global Economic Order Change By 2050?* www.pwc.com/structure adresinden erişildi.

Regilme, J. S. S. F. ve Hodzi, O. (2021). Comparing US and Chinese Foreign Aid in the Era of Rising Powers. *The International Spectator*, 56(2), 114–131. doi:10.1080/03932729.2020.1855904

Singh, S. (2019). The Awakening of The Giant: Is China using the Belt and Road Initiative as a Neo-Colonial Tool in the Indo-Pacific Region? *Journal of Interdisciplinary Studies*, 3.

Solangi, İ. (2022, 13 Ekim). Reassessing China's “Debt Trap Diplomacy” in Africa. *thelitenews-com*.

Sterioti, A. (2017). The Significance of China's String of Pearls Strategy. *SSRN Electronic Journal*. doi:10.2139/ssrn.2951903

TİKA. (2022). *Türkiye Kalkınma Yardımları Raporu, 2021*. Ankara.

Williams, V. (2024). Foreign Aid. *Britannica* . Britannica.

World Bank. (1998). *Assessing Aid What Works, What Doesn't, and Why*. Washington. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://documents1.worldbank.org/curated/en

/612481468764422935/pdf/Assessing-aid-what-works-what-doesnt-and-why.pdf adresinden erişildi.

Xiang, R. (2013). Dış Yardımların Düzenlenmesi, Seçilmiş Ülke Uygulamaları, 2011/2012 (TİKA.). Ankara: Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı.

Yuan, J., Su, F. ve Ouyang, X. (2022). *China's Evolving Approach to Foreign Aid*. Solna - Sweden.